Эхэ найхан нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД УНЭН

1921 оной декабриин 21-нээ гарана

Бүгэдэ арадай газетэ

1992 ИЮНЬ 26
Зунай дунда нарын 26
ПЯТНИЦА
гарагай 6
№ 122 (18481)
сэн 6 мүн

Адууна малдаа—элбэг хүрэхэ тэжээл

ЭНДЭР УРГАСА УРГУУЛХА ГЭБЭЛ...

...барай үдэриүүдтэ ямараар хүдэлмэрлэнхаа малай үбэлжэлгын зананиинь шиндхэгдэдэг гээшэ ...аа. Энэ талаар арад зоной дунда ...ор хэлсэгдэдэг «хабарай үдэр ...соо тэжээдэг» гэһэн үгын удха ...тар гүнзэгы шэнжэтэй байна. Тиигээд түхэреэн жэлэй туршада хилээ..., талха тарыанай зүйлтэй, адуулаа ...ыдаа үбһэ тэжээлтэй байхын тулаа ...ряан ажал эрхилэгшэд энэ жэл...барай тарилгын хүдэлмэриин...нөө дүүрэнхэй. Алексей ...Хугдурович, Та, ажалсэлбэрилэгшэ хүн хамгаа...нөө жэлэй байдалые ...тогожо байгаа ёһотойт. ...совхоз шухала энэ ...на ямараар үнгэргэ...б?

...э жэлэй хүндэ хүндалые зүбөөр ойлгоо...анизаторнууд харюуда хаһаяа саг соонь, ...нартайгаар, үнгэргэлдоо гэхэ байнаб. ...э, тэрэ тоодо тракта, мүн бусад машинрэлгэнүүдээ үбэлэйнаранудуда ото-нэтэ ...лжа гараабди. Полиоо гаран гаратараа ...э бэлдээбди гэхэдэ ...лохогүй. Узел, дегай үнэ сэнгэйнь айн нэмэһэн дээрэ...мэ бэрхэтэй байдал ...хүрэнгэ тушаа хэлэ...э тэрэнние ондоо ...дэржэ ябаагүйбди. ...й, тэжээлэй ургаа...й үрэһөөр хүсэд хү...ангагдаһан байгаабдоймнай ехэнхи хуби, 3-дахи классай ...байгаа. Бидэ байг...10 гектар талмай ...родой эдеэ тарижа, ...р хараалнабди. ...уулагша Т. Н. Шу...адаг бригада хабар...по туха сүлөөгүй ...ябана. Ажахы до...хэрэглэмжэдэ та...хартаабха тарыаб...э хүрэнгөөр ехэл ...Үмсэһөө талха та...йлөөр андалдажа ...рэһэнэй хартаабха ...абабди.

...э хоолдо хэрэглэг...о тарыагаар райо...нойгоо хүн зонине хангадаг болохо тушаа асуудал ороймоошье шиндхэгдэнэгүй гэжэ һүүлэй үедэ улад зоной дунда хөөрэлдөөн гарадаг болошонхой. Энэ асуудалые тээсгэн арадай депутадуудай районно Советдэй сесси дээрэ хаража үзэһэн байгаа. Ороонхоо ургамалнуудай талмайе үргэдхэхэ, ургасыень хараа байса дээшэлүүлхэ хэмжээнүүд хараалагданхай гээшэ. Энэ талаар танай ажахыда ямар ажал ябуулгданаб?

— Энэ жэлдэ хүндэ хүшэр байдалай хэды ушараашье һаань, 1200 гектарта ороонхоо ургамалнуудые тариха...аар хараалһан аад, тэрэнээ 1500 гектарта хүргэхэ гэжэ шиндэбэбди. Районно Советдэй сессинин шиндхэбэриие хэрэг дээрэнь бэелүүлхын түлөө бидэ тарилгынгаа талмайе 300 гектараар үргэдхэбэбди. Тиимэнээ эдэ талмайнууд дээрэһээ гурилда хэрэглэгдэхэ ороонхо, талха тарыанай зүйл хүсэд хүрэхөөр суглуулжа абахын тула ажахын агроономическа албан, механизаторнууд даалгагдаһан газар дээрээ ээрэн ёһоор одоол хүдэлхэ ёһотой болоно. Эдеэ хоолдо хэрэглэгдэхэ ороонхо тарыа ехээр ургуулха зорилготойгоор «бурятская-79» сортын үрэһэнэй шэнинсэ худалдажа абабди. Энэ сортын үрэһэн хүрэхэ ёһотой. Гансал экэмнай тарыашадай оролдолгоноо сэхэ дулдыдаха.

— Баян ургаса ургуулжа хуряахын тула ганса хүн зоной оролдолго хэрэгтэй болодог бэшэ, мүн үтэгжүүлгэ хэды шэнээн хэрэглэһэнһээ баһал дулдыдалсаха жэшээтэй ха юм. Энэ талаар минеральна үтэгжүүлгэ ехээр хэрэглэхэ гэхэдэ, тэрэнэй үнэ сэнгынь дээшэлшэнхэй бшуу. Байгша ондо азотно үтэгжүүлгэ райондо ерэхэгүй гэлсэнэ. Танай ажахы энэ талаар ямар байдалтай гээшэб? Тарыалан болоп нуга сабшалан дээрэ наг шэбхэ хэр гаргагдабаб?

— Үнэхөөрөөшье, минеральна үтэгжүүлгын сэнгынь хэды дахин үнэтэй болонхой гээшэ ааб даа. Үгөөр минеральна үтэгжүүлгэ үнэтэй болоо гээд һууха бэшэ хадаа, наг шэбхэ шэрэхэ, тэрэнээ газарай хүрьһэндэнь оруулха ажал хабарһаа хойшо ябуулагдаһан байна. Манай ажахын гурбан кооперативуудай тракторна бригаданууд хабарай тарилгын урда тээ нэн түрүүн полинууд дээрэ органическа үтэгжүүлгэ шэрэжэ гаргаһан байна. Тиихэдээ бидэ нуга сабшалангаа баһал мартаагүйбди. Ажахы дотор энэ шухала хүдэлмэри мүнөөшье болотор үргэлжэлһөөр. Тусхайлан хэлэбэл, нёдондо жэлэй намарһаа хойшо 1500-гаад тонно нютагай үтэгжүүлгэ шэрэжэ гаргаабди. Хужарай отделениде сабшалан дээрэ наг шэбхэ зөөжэ гаргаха тусхай бригада байгуулагдаад, хүдэлжэ байнхай. Шэмхын отделениде баһал тиимэ шэглэлтэй бригада бии юм. Тэрээнһээ гадуур бидэ гар хоохон һуурда бэшэбди, бага сагашье һаань, минеральна үтэгжүүлгэ манда бии. Энэ талаар ороонхоо болон тэжээлэй ургамалнуудай ургасыень дээшэлүүлхын тула сабшалангуудаа, тарыалан полинуудаа шадал соогоо үтэгжүүлжэ, хүрьһэнэйнь үрэжэлтэ хубинень һайжаруулхые оролдонобди.

— Малай үбэлжэлгэ район дотор жэл бүхэндэ ехэл хүшэрхэнөөр үнгэргэдэдэг болонхой. Энээнэй гол шалтагаанинь гэбэл, адуунаа малай үбһэ тэжээлээр ходо дуталдана. Үбһэ тэжээлээр хүсэд хангахын тула танай совхоздо ямар ажал ябуулагдажа байнаб? Байгша ондо ажахын механизаторнууд белок ехэтэй тэжээлэй ургамалнуудые хэр тариба гээшэб? Нуга сабшалангаа уналжа байһан тухайгаа хөөрэжэ үгыт.

— Ажахымнай нёдондо жэлдэ яһала хүрэхөөр үбһэ тэжээл бэлэдхэһэн байна. Шанарыень абаад харабал, энээнь дээрэ һайса бодомжолжо үзэхөөр хаш. Манай нөөсэлһэн үбһэ тэжээлэй ехэнхи хубинь шанарайнгаа талаар зоотехническэ эрилтэдэ ороидоошье хүрэнэгүй. Хэрбээ тусхай ГОСТ-до таарама шанартай тэжээл хүсэд хүрэхөөр бэлэдхэжэ шадаа гээшэ һаа, ашаг үрэмнай тад ондоо байха һэн. Бидэ бии байһан тэжээл зүбөөр, гамтайгаар, ашаг үрэтэйгөөр хэрэглэжэ бираналгүйбди. Һүүлэйнь һүүлдэ эдэ бүгэдэ мяха, һү үйлэдбэрилгэдэ муугаар нүлөөлнэ бшуу. Ушар тиимэнээ совхозой дирекци, зооветеринарна болон агрономическа албануудай хүдэлмэрилэгшэд белок болон бусад малай бэедэ тон хэрэгтэй бодосуудаар элбэг тэжээлэй ургамалнуудые тарижа ургуулхые оролдодог байна. Нэгэ жэшээ дээрэ тогтоhуу. Шэмхын отделениин «Гигант» кооператив һүүлэй хэдэн жэлэй хугасаа соо 160 гектар талмай дээрэ удаа дараалан рапс таридаг болонхой. Намартаа рапсын ургаса хуряахадаа, тэжээлэй ондоо ургамалнуудтай холижо, силос дарадаг байнабди. Нимэ силосэй шанарынь ехэл һайн байдаг гэжэ би өөрөө тоолгошоб. Зүгөөр манай механизаторнууд шэмэтэ тэжээл бэлэдхэхэ технологиие сахижа бираналгүй. Белок баянтай, ногоон набша намаагаар элбэг тэжээлэй ургамалнуудые бидэ саашадаашье ехээр тарихаар хараалнабди. Зүгөөр нимэ ургамалнуудые мүнөө хаанаһаа олохо байнаш? Олдоошье һаа, үнэтэй, манай дниложэ абахаар бэшэ болонхой. Районой хүдөө ажахын управленинн мэргэжэлтэд эдэ ургамалнуудай үрэнэ хүрэнгэ олохо хэрэгтэмнай бодото туһаламжа үзүүлхэгүй юм гү гэжэ һанагдана. Жэшээлхэдэ, ядаа һаа, адагынь топинамбурын үрэнэ оложо, өөһэдтөө таридаг болобол, ашагтай байха бэлэй. Ганса нэгээрээ бидэ бэдэрхэдээ олохогүй байна ха юмбибди.

Нуга сабшалан уналха тухай Та асуубат. Бидэ һүүлэй хэдэн жэлэй турша соо энэ хэрэгые эрхилхэеэ болинхойбди. Манай уналдаг год газарнай Элтэшэн болон Үбэлжөөн-Нутада оршодог юм. Һүүлэй жэлнүүдтэ эндэхи сабшалангууд ямар шалтагаанһаа болоо юм, мэдэнэгүйб, намагта абташанхай. Нимэ шалтагаанһаа бидэ нуга сабшалангаа һалгахагүйн тула тэдэнээ уналхаяа болинхойбди.

БИДЭНИИЕ ДУУЛАГ ЛЭ

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ВЕРХОВНО СОВЕТТЭ БА МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕТТЭ

ХАНДАЛГА.

Залуушуулай үдэр гээд нэршэһэн һайндэр урдань соёлой ба спортивна баян хэмжээ ябуулганнуудтайгаар, үргэнөөр тэмдэглэгдэдэг бэлэй. Харин мүнөөнэй оршон байдалда залуушуулай амин шухала асуудалнуудые энэ үдэр тодоруулан гаргажа, табиха хэрэгтэй гээд залуушуулай Россин холбооной рескомой бюро тоолоно.

Республикымнай арад зон, илангаяа залуушуул, һайн байдалтай болохобди гэһэн хоохон найдуулгада этигэхэеэ болёо. ажабайдалай бүхы талын эхи эмхигүй байдалһаа эсээ. Залуу наһан хүлеэдэггүй гээд мэдээжэ. Һайнаар ажаһууха ба ажаллахые үглөөдэр бэшэ, мүнөө хүсэнэбди.

Олонхи залуу зоной ажаһуудал, байдалай эгээл доодо хэмжээн хүрэтэр унаһан мүнөө үе сагта залуушуулай Россин холбооной республиканска комитедэй бюро залуушуулай орёо шухала асуудалнуудта, мүн тэдэнние бодотоор шиндхэлгые түргэдхэлгэдэ республикын Верховно Советдэй ба Министрнүүдэй Советдэй анхаралые хандуулха гээшэ гол даабаримнай гээд тоолодог юм.

Залуушуулай политикын гол шэглэлнүүдые элирхэйлһэн ба экономикын, эмхидхэлэй талаһаа хангаһан «Гүрэнэй залуушуулай политика тухай» гэжэ Буряад Республикын Хуулие Верховно Советдэй зохёон абалгые яашье удааруулжа болохогүй гээд тоолонобди.

Гэбэшье, хуули баталалга удаахан сагта үргэлжэлдэг гээшэ, тиимэнээ залуушуулые ажалаар ба гэр байраар хангаха асуудалые мүнөө дээрээ шиндхэлсэхыень, залуу гэр бүлэнүүдтэ туһа хүргэхыень, залуу инвалидуудта анхарал хандуулхыень, юрэдөө, материальна талаһаа эгээл хамгаалалтагүй бүлэг залуушуулые анхархыень республикын хүтэлбэрилхы органуудта дурадханабди.

Мүн лэ Буряад ороондо залуушуулай ба үхи хүүгэдэй хүдэлөө хүгжэлгэдэ тусхай анхарал хандуулхыень, эдэнэрэй эмхинүүдтэ бодотоор туһа хүргэхыень Верховно Советдэ ба республикын гүрэн түрэдэ РСМ-эй рескомой бюро хандана.

Социально-политическэ оршон байдалай бүрин хурсые ойлгожо байгаад, РСМ-эй рескомой бюро Верховно Совет ба гүрэн түрэ залуушуулай орёо шухала асуудалнуудта анхаралаа ехээр хандуулдаг болохо, энэнь Буряад республикын экономическа ба политическэ байдалые түргөөр һайжаруулгада нүлөөлхэ гэжэ найдана.

Залуушуулай Россин холбооной Республиканска комитедэй бюро.

1992 оной июнин 23.

ШИИДХЭБЭРИИЕНЬ БУРУУШААБА

...ой тоһоной завод худалдаанда. Тэрэниие худалдажа абахаяа ...хынууд олон байгаа. Нэн түрүүн ...калиа коллектив болоно. Удаань ...эн эблэл энэ конкурсдо хабаа...наа мэдүүлээ һэн. Тус эблэлдэ ...гай, «Новосретенский» совхозууд, ...нэрэмжэтэ, «Еланский», «Дружууд оронхой. Түүлшынь мэдүүлэ ...ажахы «Победа» колхоз болобо. ...рбанай хоорондоо мүнгэ хаялгаа. Тус тоһоной заводой бүхы ...т түрүүн 2 миллион 457 мянган ...эгнэгдэнэн байгаа юм. «Победа» ...эниень 2 миллион түхэригөөр сэгнэнэн байна. Тоһоной заводой коллектив 10 миллион түхэриг «хаяба». Харин «Һүн» гэжэ эблэл 19,5 миллион түхэриг гаргажа, бултыень тээлмэрдүүлээ. Энээнһээ дээшэ мүнгэ нүгөөдэ хоёрынь гаргаха шадалгүй байшоо.

Тиимэнээ энэ худалдаан-конкурсын комисси тоһоной заводые тус эблэлдэ худалдагдаһанда тоолоһон шиндхэбэри абаа юм. Гэбэшье тоһоной заводой коллектив энэ шиндхэбэриинь бурууша...аа. Юуб гэхэдэ, энэ эблэл бүридхэлдэ абтаагүй байба. Тиимэнээ тэрэ юридическэ нюур бэшэ болоно гээд тэдэ тоолоно.

В. БОРИСОВ.

РОССИН ФЕДЕРАЦИИН ПРАВИТЕЛЬСТВЫН 413-дахи ТОГТООЛ

...ЭОНИИЕ СОЦИАЛЬНА ТАЛААР ХАМГААЛХА ЭМХИ ...НУУДТА ГОЛ АЖАЛЬАА ГАДУУР ХҮДЭЛДЭГ МЕДИЦИНСКЭ ...ЭРИЛЭГШЭДЭЙ ХҮДЭЛМЭРИИН ГУРИМ ХУБИЛГАХА ТУХАЙ

...ениие социальна ...гаалха эмхи зур...ашаг үрэ ехэтэй...ахын, нимэ эмхи ...ай медицинскэ хү...шэдэй социальна ...найжаруулха эрхэ ...гуулха зорилгоор ...едерацийн прави...тэжэ **тогтоодо:**

...Федерацийн Элүүрые хамгаалгын системэдэ социально-экономическа байдал һайжаруулха талаар Элүүр энхын, социальна хангалгын ба физкультурын талаар РСФСР-эй Верховно Советдэй комитедэй ба РСФСР-эй Элүүрые хамгаалгын хүдэлмэрилэгшэдэй профсоюзай ЦК-гай хэмжээнүүд тухай» РСФСР-эй Министрнүүдэй Советдэй 1991 оной январиин 17-ной 27-дохи Тогтоолой гурбадахи пунктые хүн зониие социальна талаар хамгаалха эмхи зургаануудай медицинскэ хүдэлмэрилэгшэдэй дунда хэрэглэхэ.

Е. ГАЙДАР.

1992 оной июнин 20.
Москва хото,

РОССИН ФЕДЕРАЦИИН ПРАВИТЕЛЬСТВЫН 414-дэхи ТОГТООЛ

...Н ХҮНГЭН АВТОМОБИЛЬНУУДЫЕ АЛБАНАЙ ХЭРЭГЭЭР ...ЬЭНЭЙ ТҮЛӨӨ НЭМЭЛТЭ ТҮЛБЭРИИН ХЭМЖЭЭН ТУХАЙ

...едерацийн прави...тэжэ **тогтооно:**

...хүнгэн автомо...албанай хэрэгээр ...ль түлөө пред...болон эмхи зур...дэлмэрилэгшэдтөө ...нимэ хэмжээнэй ...гэжэ тогтоохо:

Нэмэлтэ түлбэриин нарын хэмжээн (түхэригөөр)

427 (ВАЗ-2121-һээ бэшэ) 595
АЗЛК, ИЖ 638
ГАЗ, УАЗ, ВАЗ-2121 730

Холын Хойто зүгэй районуудта, мүн тэдэндэ адлидхагдаһан газарнуудта оршодог предприятинууд болон эмхи зургаануудта хүнгэн автомобильнуудые ашаглалгын тодорхой эрхэ байдалһаа дулдыдан заагдаһан нормонуудые 10 процент хүрэтэр нэмээхыень зүбшөөхэ.

2. Хубинин хүнгэн автомобильнуудые албанай хэрэгээр хэрэглэһэнэйнь түлөө хүдэлмэрилэгшэдтэ нэмэлтэ мүнгэ түлэхэ дүримүүдые, мүн тэрэшэлэн тус Тогтоолоор хараалагдаһан хэмжээнүүдые бюджетнэ эмхи зургаануудта организацинуудта хэрэглэхэ гүрим Россин Федерацийн Финансын министерство тогтоохо.

Е. ГАЙДАР.

Москва хото,
1992 оной июнин 20.

...ШАГТЫ, ТАНИЛСАГТЫ:

...юурта.

...ой: «Оорын саа...охо гүбди?»

...евский: «Хуушаа...үүдһээ уламжа...лан...»

Д. Цырендагбаев: «Түүхэтэ нэрээ алдаад...»

3-дахи нюурта.

Түб Азнин арадуудай эрдэмэ зэндэмэни «Гэсэрэй» һайндэртэ зорюулагдаһан материалнууд толилогдобо.

4-дэхи нюурта.

В. Чемерис: «Арадай баатаршалагын гэрэшэнүүд».

Л. Гармаева: «Бэлигтэй шатаршанай түрэһэн үдэртэ».

Дэлхэйн һониной дээжэһээ.

Буряадай түрүүшын эрдэмтэн Доржи Банзаровай түрэһөөр 170 жэлэй ойн баярай үдэрнүүд эхилбэ

ТОДОРХОЙ ХҮДЭЛМЭРИ ХЭГДЭБЭ

Доржи Банзаровай түрэһөөр 170 жэлэй ойн баярта зорюулагдаһан бэлэдхэлэй хэмжээ ябуулганууд үнгэргэшэ жэлһээ эхилһэн юм. Буряад Республикын дээдын зургаанда ойн баярта хабаатай бэлэдхэлэй хүдэлмэри тухай асуудал хэдэн удаа зүбшэгдэжэ, тодорхой хүдэлмэри хэгдэһэн байна.

Арадайнгаа алдарта эрдэмтын ойн баярай ёһололнуудта хэгдэһэн бэлэдхэл тухай тэрэнэй эмхидхэлэй комитедэй гэшүүн, Россин Эрдэмэй академиин Буряадай Нинтын эрдэмэй институдай эрдэмтэ секретарь, хэлэ, бэшэгэй эрдэмэй кандидат Александр Сандакович ЖАРГАЛОВТАЙ манай корреспондент Б. Жанчипов хөөрэлдэбэ.

— Нэн түрүүн ойн баярай үдэрнүүд тухай хэлэжэ үгыт.

— Доржи Банзаровай түрэһөөр 170 жэлэй ойн баярта бэлэдхэл үнгэрэһэн үе соо үргэнөөр хэгдээ. Мүнөөдэр, гарагай зургаанда, эрдэмтын түрэһэн Зэдын аймагта, тусхайлбал, аймагай түб Петропавловка тосхоной Соёлой-спортын комплекс соо ойн баярай суглаан болохо. Аймагай олонинтын болон республикын түбһөө ерэһэн түлөөлэгшэд олоороо хабаадаха. Үглөөдэрынь эрдэмтын түрэһэн, үдэһэн Дээдэ-Үшөөтэй, Доодо-Үшөөтэй нютагуудаар холо, ойрын айлшад ябажа, тэндэхи хизаар ороноо шэнжэлгын музей хараха, мүн дурсагдагша нютагуудай болон аймагай зунай найр нааданнуудта хабаадаха байна. Мүнөө жэлэй Зэдын аймагай болон республикын бусадшье нютагуудай зунай найр нааданнууд Доржи Банзаровай түрэһэн ойн баяртай нягта холбоотой байха гэжэ онсолон тэмдэглэхэ хэрэгтэй.

— Ойн баярай эмхидхэлэй комитет тухай үншагшад һонирхоно ёһотой...

— Ойн баярта бэлэдхэлэй комитет эмхидхэгдээ һэн. Республикын Верховно Советдэй Түрүүлэгшын орлогшо Р. Б. Гармаев түрүүлэгшэтэй тэрэ комитедэй бүридэлдэ ороһон Үндэнэ яһатанай харилсаануудай талаар комитедэй түрүүлэгшэ Д. Т. Цыремпилов, Буряад Республикын арадай депутат Н-Ц. Ч. Дабаев, Буряадай Эрдэмэй түбэй президент В. Ц. Найдаков, Ородой болон Азнин банкын директор Г. Н. Шишмарев, мүн бусад нүхэдэй ашата оролдлоогоор бэлэдхэлэй ехэ хэмжээ ябуулганууд хэгдээ юм. Захаһаань абаад хэлэхэдэ, Доржи Банзаровай табан зураг-портрет бүтээгдээ. Тэдэнэй нэгэн Зэдын аймагта, хоёрынь эрдэмтын түрэһэн, үдэһэн нютагуудта, бэшэ хоёрынь Буряадай Эрдэмэй түбтэ, мүн багшанарай институдта бэлэглэгдэхэ байна.

— Ойн баярта олон айлшад урилгаар бууха бээ?..

— Олон газарта урилга эльгээгдэнхэй. Гэбэшье мүнөө холын харгы замай бэрхэшээлтэй үедэ олонхинь ерэнгүй байжа болохо. Теэд хайшан гэхэб, юрэдөөл, монгол туургата уласуудай түлөөлэгшэд Үбэр, Халха, Монголноо, Хальмагһаа, Тувааһаа, мүн Сахаһаа, Алтайһаа, Казаньһаа, Москваһаа, Санкт-Петербургһаа, Новосибирскһээ, Эрхүүһээ Зүүн зүг шэнжэлдэг эрдэм ухаанай түлөөлэгшэд ерэхэ ёһотойл даа, Тэрэшэлэн Буряадай арадай поэт Н. Г. Дамдинов, республикын арадай уран зураача Э. Э. Аюшеев, ороной болон республикын арадай артистнууд, Зэдэ нютагта түрэһэн, үдэһэн Д. Ц. Дашиев, Л. Шоболов, мүн Зэдэ нютагта удаан нютагжажа ажаллаһан хүнүүд, Зэдэ нютагһаа гараһан соёлой болон спортын габьяата ажал ябуулагшад ерэхэ ёһотой.

— Эрдэмтын дурасхаалда зорюулагдаһан зүйл тухай хэлэжэ үгыт.

— 170 жэлэйнь ойдо зорюулжа, Буряадай Нинтын эрдэмэй түб хоёр ном хэблэжэ гаргаа. Нэгэниинь хадаа Доржи Банзаровта зорюулагдаһан уншалганнуудай элидхэлнүүд, нүгөөдэнь — манай институдай ахамад эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэ Н. В. Кимэй, «Доржи Банзаровай намтарай очеркнууд» мүн. Н. В. Ким хадаа Казаниин, Санкт-Петербургын, Эрхүүгэй болон Улаан-Удын гүрэнэй архивуудһаа олондо үшөө мэдэгдээгүй эрдэмтын намтарай баримтата ушарнуудые оложо, хэблүүлһэн байна. Эдэ номуудые хэблэжэ гаргаха хэрэгтэ мүнгэ зөөри һомолжо туһалһан эмхинүүдые эндэ дурдалтай гээшэ ха...

— Зүб, зүб. Хүн зомнай мэдэжэ байг лэ!

— Эдэ хадаа Сотниковын шубуунай фабрика (директорынь Ю. С. Айсуев), «Бурятводмелиорация» гэжэ Түнхэнэй ПМК (директорынь Б. С. Жаргалов), хубинин үйлэдбэриин бага предприятинууд: «Брокстар» (директорынь Д. Н. Абзаев), «Улаан» (директорынь Б. Д. Цыренов), «Тамир» (директорынь В. М. Абушеев), Буряадай Соёлой министерствын эрдэм-шэнжэлэлгын түб (А. З. Хамарханов), Ородой-Азиин банк (директорынь Г. Н. Шишмарев) гэгшэд ехэ хэмжээнэй мүнгэ гаргашалжа, энэ дэмбэрэлтэ хэрэг бүтээлсэһэн байна.

— Ойн баярта зорюулагдаһан хэмжээ ябуулганууд тухай...

— Доржи Банзаровта зорюулагдаһан дуунай конкурс соносхогдоһон байгаа. Тэрээндэ залуу поэт Рахмет Шоймарданов, мүн лэ залуу композитор Баяр Дондоков гэгшэд «Банзаров тухай дуу» бэшэжэ, тэрэнь радиогой «Баян талын аялгада» арадай артист Дугаржан Дашиевай гүйсэдхэлөөр ханхинаһан байна. Тэрэшэлэн республикын бүхы һургуулинуудта Доржи Банзаровта зорюулагдаһан хэшээлнүүд үнгэргэгдөө. Тэдэ бүгэдэндэ эрдэмтэн тухай найруулганууд, диктантнууд бэшэгдээ, хөөрэлдөөнүүд үнгэргэгдөө, элидхэлнүүд шагнагдаа. Эрдэмтын нэрые зүүдэг Буряадаймнай багшанарай институдта студентнэрэй научно-практическа конференци үнгэргэгдөө һэн. Тэрэшэлэн манай республикын зохёохы ажалтанай холбоонууд, олондо мэдээсэл тараадаг албан газарнууд, онсолон хэлэбэл, газетэнүүд, радио болон телевидени эрдэмтын ойн баярта зорюулжа, олон һонин материалнуудые арад зондоо тунхаглаа гээшэ.

— Мүнөө дэлгүүрэй харилсаануудай бэрхэтэй үе сагта энэ ойн баярай үдэрнүүдые үнгэргэхэ хэрэгтэ мүнгэ зөөреэр туһалһан эмхи зургаануудые дурдалтай байна.

— Ойн баярай жасын тоосоондо Зэдын аймагай ажахынууд ехэ мүнгэ оруулаа. Тэрэ хадаа эрдэмтын 175 жэлэй ойдо нээгдэхэ хүшөөгэй һуури табилгада, нютагай найр наада үнгэргэхэ, мүн музейи барилгада хэрэглэгдэхэ юм. Ойн баярай республикын эмхидхэлэй комитет 10000 түхэриг оруулаа.

— Доржи Банзаровай нэрэ мүнхэлхэ талаар ямар хэмжээнүүд хараалагдаха хаб?

— Ойн баярай эмхидхэлэй комитедэй зууршалгаар Түбэй Азиие шэнжэлхэ талаар гайхамшагта туйлалтануудые хэһэн зондо барюулагдаха Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ медаль бии болгохо тухай монголшуудай уласхоорондын эблэлдэ дурадхаха, мүн Буряад ороной эрдэмэй ехэ туйлалтануудые хэһэн нүхэдтэ Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ шан тогтоохо тухай асуудал мүнөө үедэ засагай дээдын зургаануудта харагдажа байнхай.

Д. АЛТАЕВАЙ фото.

ТООНТО НЮТАГАЙНГАА ТОЛОН ДОРО

Буряадай түрүүшын эрдэмтэ Доржи Банзаровай түрэһэн Зэдын районой Үшөөтэй голые зубшан урланхайн эртэ урда сагай уг гарбалтан ажаһуудаг һэн. Доржи Банзаровай түрэһөөр 170 жэлэй ойдо зорюулагдаһан баяр ёһолол Зэдын аймагта июнийн 26-да эхилхэнь.

Бэлиг суута эрдэмтэ Доржи Банзаровай нютагайхидай, ветерануудай зүгһөө республикын олонинтэдэ, гүрэн түрэдэ, эрдэмтэдтэ, хэблэлэй хүдэлмэрилэгшэдтэ хандуун баярые хүргэнэб. Энэ баяр ёһололдо бэлдэлгэдэ эрдэмэй, эмхидхэлэй талаһаа ехэ анхарал хандуулжа байнандань, баһал бидэ баяртайбди.

Хоёр зуун жэлдэ Үшөөтэй голой эрьеэр зубшан ажаһуунуудай, салжуудуудай, табангуудай болон бусад уг унгитай зоной үри һадаһан өөрынгөө бэлигтэ хүбүүн тухай нангинаар дурсадаг, омогорходог юм.

Гушаад онуудта Зэдын районой ори ганса дунда һургуулида директорээр ажалладаг байһан Үшөөтэй нютагай багша Ринчин Лосолович Гармажапов хадаа һургуулинн программа соо оруулгдаагүй Доржи Банзаров тухай бидэндэ хөөрэжэ үгэгшэ һэн. Уряанхай угтай, түрүүшын буряад эрдэмтэ Доржи Банзаров Үшөөтэй нютагта түрэһэн юм. Тиихэдэ хожомынь энэ угынь республикымнай, Усть-Ордагай ба Агын Буряадай автономито округуудта ажаһуугшадай уг гарбалнуудтай нинлэһэн гэжэ багшамнай хөөрэдэг һэн.

Һүүдэнь, табяад онуудта, Доржи Банзаровай зохёолнуудай онсо шухаг суглуулбари (СССР-эй Эрдэмэй академиин хэблэл, 1955 он, 211 хуудаһан) соо һонин баримта бэшэг бии. Доржи Банзаров нимэ удхатай бэшэг монгол хэлэ шудалдаг Алексей Александрович Бобровниковто 1847 оной мартын 15-да Казань хотоһоо эльгээһэн юм: «Алексейдэ, Бобровников фамилитай Александрай хүбүүндэ, ород арадай мүргэл шажан дэлгэрүүлдэг агуухэ училищида эрэлхэг монголнуудай хэлэнэй үрэнэүүдые тарижа байһан хүндэ».

«Уряанхай угтай, Монголноо ерэһэн Банзарай хүбүүн Доржиноо, эрдэмэй далай галтаяяа ерээд, һалхи шуурганһаа шууд лэ һалан алдаад, плендэ ороһон хүндэл Казаньда байһан...».

Эдэ бэшэгүүдые уншахадаа, тэрэ холын үедэ буряад арадай интеллигенци болон ород эрдэмтэдэй хоорондоо ухаангүй дулаан хани харилсаатай байһые мэдэжэ абанабди.

Мүнөөдэр 170 жэлэйнь ойе тэмдэглэжэ байнабди. Ухаагүй мунхаг гэжэ буряад угсаатанине сэгнэдэг Европын һүрхэйтэдэг зоной бодомжые Банзаров бэлиг таланганараа буруушаагаа. Тиимэнээ бага яһатанда эрдэм ухаанай үрэнэ тариһандань, бүхы дэлхэйдэ мэдээжэ эрдэмтэн гэжэ Доржи Банзаровай сэгнэгдэһэндэнь бидэ баяртайбди.

Бүхы буряад арадай, уг унгинин омогорхол болохо түрүүшын буряад эрдэмтэ Доржи Банзаровай үри һадаһан, залуу үетэн нютагайнгаа бэлигтэ хүбүүнэй ажал хэрэгые үргэлжэлүүлнэ, эрдэм ухаанай харгы замда дабшана, уг гарбалайнгаа буряад сэдьхэлые, ондоо арадые хүндэлдэг абари зангаа улам батадхана.

Нютагай ажалай болон даннай ветерануудай зүгһөө
Т. ЖИГМЫТОВ,
пенсионер, багша, отставкада гараһан подполковник, уряанхай угтан.

Зэдын аймагай
Үшөөтэй һуурин.

Эдеэ хоол элбэгжүүлгэ—эгээл шухала зорилго

ӨӨҺЭДЫН СААХАРТАЙ БОЛОХО ГҮБДИ?

Энэмнай хүн зоной эдеэ хоолой амин шухала продукт бэшэшье һаа, хүнэй бэе махабадта, иланганаа багахан үхибүүдтэ, дорофоо ургажа ябаһан зондо баһал аргагүй хэрэгтэй, туһатай, амтатайшье зүйл ха юм даа.

Саахаргүйгөөр конфетэ, кондитерска амтатай зүйлнүүдые буйлуулхагүйш, үрэ жэмэсээр амтатай варени, повидла, джем гэхэ мэтые шанахагүйш.

Теэд мүнөө урдын экономическа харилсаанай алдагдаад байхада, саахар нилээд хоморой, халтад гэхэдээл таһалдашадаг, түбэһэн зоной худалдажа абахын аргагүй үнэтэйшье зүйлнүүдэй нэгэн болонхой. Республикын хото городуудай, хүдөө тосхонуудай хүн зон заримдаа хэдэн һараар саахаргүйдэдэг, тэрэнние талоноор худалдажа абахашье аргагүй болоод байдаг. Тэрэмнай ехэл түбэгтэй, хашалантайгаар холын область, ороной хизаарнуудһаа, хилын саанаһаашье асарагдана бшуу.

Тиимэһээ республика соо дахинаа саахарай свекло ургуулагдадаг болохонь. Бэшүүрэй райондо урдань байһан саахарай заводой орондо шэнэ завод баригдахань гэһэн мэдээсэл хүнүүдые ехэтэ һонирхуулһан байха.

Һаяхан Бэшүүрэй районой түб тосхондо эндэхи захиргаанай гулваа Г. А. Павловай кабинет соо энэ асуудалда зорюулагдаһан, алишье талаараа шухала удха шанартай хөөрэлдөөн болоо. Энэ суглаанда Буряад Республикын Министрнүүдэй Советдэй Түрүүлэгшын орлогшо А. М. Шевченко, республикын Хүдөө ажахын министерствын мэргэжэлтэд А. А. Лазарев, П. М. Сапрыкин, районой захиргаанай гулваагай орлогшонор В. Н. Брызгалов, П. Ф. Носков, арадай депутадуудай районо Советдэй түрүүлэгшын орлогшо А. Д. Цыренов, хүдөө ажахын управлениин начальник А. Л. Ефимов, ахамад агроном П. С. Алексеев, районой барилгын предприятиинуудай, газарай реформо үнгэргэхэ комитедэй, байгаали хамгаалха эмхиин болон бусад эмхинүүдэй түлөөлэгшэд, тиихэдэ Хитадай Арадай Республикын Үбэр Монголой Автономито районой Чифун хотын саахарай заводой түлөөлэгшэд хабаадалсаа.

Харюусалгатай эдэ нүхэд юун тухай хөөрэлдөөб гэхэдэ, Бэшүүртэ саахарай шэнэ завод бариха, эндэхи дүтэ шадарай районуудта саахарай свекло ургуулдаг болохо асуудалнууд хэлсэгдээ.

Харин Хитадай республикын түлөөлэгшэдэй энэ зүблөөндэ хабаадалсаһанай шалтагаан гэхэдэ, байгша ондо манай республикын делегаци КНР-тэ ошожо, Үбэр-Монголой саахарай заводто хүрэһэн, тэндэ саахар үйлэдбэрилдэг промышленностиинь хүгжэлтэтэй танилсажа ерэһэн байгаа. Тингэжэ саахарай свекло буйлуулха России болон Хитадай хамтын предприяти бии болгохо, тиимэ завод Буряад Республикын Бэшүүрэй райондо бариха тухай хэлсээндэ гар табигдаһан юм.

Тиимэһээ мүнөө Хитадай республикын түлөөлэгшэд манайда ерэжэ, тэрэ заводые бариха тухай бүри тодорхойгоор хөөрэлдэхэ, байра дээрэнь хараха гэжэ шиидээ.

Нэн түрүүн хаана, хайшан гээд энэ заводые бариха, ямар хүсэн хэрэглэгдэхэб, барилгын ямар хэрэгсэл, мүнгэ зөөри хаанаһаа абахаб, заводой ашаглалгада оруулагдаад байхада, ашаг олзонь яажа хубаагдахаб, тус завод жэл соо хэды шэнээн саахар гаргахаб, хаана, хэн саахарай свекло ургуулхаб гэхэ мэтэ асуудалнууд бүхы талаһаа хэлсэгдэбэ.

Шэнээр баригдаха предприятиинь 20 гектар газар эзэлхэ юм. Зүблөөндэ хабаадагшад байра дээрэнь ошожо хараһанай, олон хүнүүдэй һанамжа, дурадхал шагнаһанай һүүлдэ Бэшүүрэй оёдолой фабрика «Рассвет» колхозой һү һаалиин фермэ хоёрой хоорондо тэгшэшэг талада энэ заводые баряа һаа таатай гэжэ шиидхээ. Тэндэ иигээд газарайнь хүрьһэ шэнжэлхэ, хайшан гээд барилга хэхэ түсэблэлгын хүдэлмэри һаяар эхилхэ юм.

Баригдаха ёһотой Бэшүүрэй саахарай шэнэ завод ашаглалгада хүсэд оруулагдаад байхадаа, жэлдээ (сезон соо) 75—80 мянган тонно гэхэ гү, али сүүдхэдэ 500 тонно саахарай свекло буйлуулха байна. Тиихэдээ хаядаһа, үлөөдэһэгүй үйлэдбэриин технологи нэбтэрүүлэгдэхэ юм. Саахарай үлэгдэл жоом малай тэжээл болгогдохо байна.

— Эды шэнээн саахарай свекло ургуулхын тула Бэшүүрэй, Мухар-Шэбэрэй, Хяагтын районуудта хамтадань 1800 гектар газар таһалагдаха болоно. Тиихэдэ республикын бусад районуудта үшөө 800—900 гектарта ургуулхаб гэхэ мэтэ асуудалнууд бүхы талаһаа хэлсэгдэбэ.

Энэ ургамал ургуулагдаха зэргэтэй. Тингээд байгаал һаа, жэлдээ 75—80 мянган тонно саахарай свекло ургуулдаг болохо байнабди, —гэжэ республикын Хүдөө ажахын министерствын таһагые даагша П. М. Сапрыкин хэлэнэ.

Хэн, ямар эмхинүүд саахарай свекло ургуулхаб?

— Гол түлөб дээрэ нэрлэгдэһэн районуудай ажахынууд, фермэрнүүд, айлнууд саахарай свекло тарижа ургуулха юм. Гадна 1410 гектар дээрэ хитад огородшод ерэжэ хүдэлхэ, жэлдээ 43 мянган тонно свекло ургуулжа абаха зэргэтэй. Эдэмнай тиимэ юумэ хэхэ гэжэ бэедээ даажа абаа һаа, бүтээжэл һаладаг зон ха юм даа. Энэ талаар һэжэглэхэ юумэн байхагүй. Тэдэнэр хайшан гэжэ овощ ургуулнаб гэжэ мүнөө бодотоор харана ха юмбибди,—гэжэ нүхэр Сапрыкин хэлэнэ.

— Урдань Бэшүүртэ саахарай свекло ургуулгада 2—3 мянган хүн (айл бүхэнэй хэдэн арбаад соото хүртэдэг байгаа) хабаадалсадаг һэн. Харин мүнөө тиимэ юумэн байха ёһогүй. Саахарай свекло тариха, ургуулха, бүртаг ногоөень сэбэрлэхэ, үһалха гэхэ мэтэ бүхы хүдэлмэри хүсэд онь-һожоруулагдаһан байха ёһотой. Тэрэгүй һаа, килограмм бүхэниинь 25—30 түхэриг-һөө дээшэ бэшэ сэнтэй саахар гаргажа шадахагүйбди, —гэжэ хүдөө ажахын управлениин ахамад агроном П. С. Алексеев хэлээ һэн.

Энэ заводые хэн бариха болоноб?

— Барилгын хэрэгсэл — модо, шулуун манай эндэһээ абтаха юм. Харин заводой гол түхеэрэлгэнүүд, элдэб оньһожоруулганууд Хитадһаа асарагдаха байна. Барилгын гол хүдэлмэриие республикын хүдөө ажахын барилга-хабсаралгын предприятинууд бүтээхэ болоно.

— Иигээд хоёр талаһаа бэе бэеэ хүсэд ойлголсоод, технико-экономическа тоололгые түргэн хээд байгаа һаа, ойрын сагта контрактда гар табигдаха, барилгын һуури бэлдэгдэжэ эхилхэ зэргэтэй. Тиигэбэшье заводой барилга тэдындэ эдындэ эхилхэ гэжэ даб дээрэ хэлэхын аргагүй. Эсэстээ контрактда гар табигдахал ёһотой гээд найданабди,—гэжэ республикын Хүдөө ажахын министерствын түлөөлэгшэ А. А. Лазарев хэлэнэ.

Заводой барилгада хэр ехэ мүнгэ зөөри гаргагдаха юм ааб гээд харахада, хэдэн мэргэжэлтэдэй хэлэнэнэй ёһоор, хэрбээ Хитадай Арьдай Республикынхидтэй хамжажа барилга хээ һаа, 8—10 миллион долларой гаргаша хэгдэхээр хараалагдана.

Л. ЛУГОВСКОЙ,
«Бичурский хлебороб» газетын хүдэлмэрилэгшэ.

Н. Галдановай "Һайнаа үргөөд, муугаа дараад..." гэһэн статья тушаа

ТҮҮХЭТЭ НЭРЭЕЭ АЛДААД...

«БУРЯАД ҮНЭН» һониндо Н. Галдановай бэшэһэн «Һайнаа үргөөд, муугаа дараад...» гэһэн публицистикэ уншаад, баһа нэгэ өөрынгөө һанамжа бэшэхэ дуран хүрэбэ. «Хэлсээн үгы—монгол угсаата арад байһамнай арсашагүй. Теэд хэн хажуу тээһээ тиимэ бэшэт гэжэ хашаа, арсалдаа юм? «Монгол» гэһэн нэрэ бэедээ няагаад, ямар олзо олохоёо байһанаа, хэн мэдэнэб, хэн тайлбарилхаб» (Майн 15-най «Буряад үнэн» газетэ) гэжэ Н. Галданов бэшэнэ.

1958 онһоо хойшо Коммунис нам, засаг түрынхид «буряадууд монголшуудбэшэ» гэжэ үдэр, һүнигүй дабтажа, зөөлэн даруу зантай манай арадые этигүүлжэ шадаа, энээнһээ урагша элитэ буряад-монголой эрдэмтэдэй олонхинь алуулаа, сүлэгдөө, бурханай һургаал доромжолгодо ороо, шударгы бэрхэ ажалша малшаднай «нюдарган баян» гүүлээд, түрмэ шорондо абтаа, олохон буряадууд мэгдэн тэрьедэжэ, Монгол, Хитад ороо, хилэ шадар һуурһан буряадууд түрэһэн нютаһаа үлдүүлээ, хүдөө тала, бэлшээри хахалагдажа, тарыан таригдаа (таряа тарихада һайншье юм бээ, теэд бүхы дайдаяа, ой модоёо хумхиин тооһоо болгохогүй байгаабди).

Минии һанахада, юумэн бүхэндэ һохороор этигэжэ болохогүй, хүн бүхэн мүн дээрээ өөрын толгойтой байха ёһотой. «...России правительство бодото хэмжээ абаха гэжэ ерэдүйдөө найдаад лэ ябаха болоно хабди. Бэшэ ондоо юун байхаб?» гэһэн Н. Галданов һанамжатай.

Арад бүхэн өөрынгөө хуби заяанай вэзэн байха зэргэтэй. Манжа хаанай түримгэй ябадалһаа зайлагша, буряад ноёд Ород түрэнэй мэдэлдэ һайн дураараа орохон гэжэ мэдээжэ.

Н. ГАЛДАНОВ: «Үнэндөө буряад ород хоёр бэе бэеһээ таһаршагүй анда нүхэд болоһон зон гээшэеди...». Ородууд аха дүүнэрнай гэжэ бидэ буряад-монгол хүнэй сагаан һайхан сэдьхэлээр хандажа байгаабди. Мүнөөшье тиимэ ёһоор ханданабди. Бэе бэедээ дээрэлхүү зан гаргаагүй, аха дүүгэйшье бэшэ, адлихан нүхэдэй шэнжээр хандажа, амидаран нууха ёһотойбди.

Ямаршье засагай үедэ буряад-монголшууд ямар нэгэ буһалгаа гаргажа, буу шуугаа барижа, зоноо хүлгөөжэ, ондоо арад түмэндэ муугаар хандажа, зэрлиг ааша гаргажа байгаагүй, ямаршье засагта этигэжэ, һайн һайхан байхын түлөө эрмэлзэдэг.

Энэ болбол Буддын шажанай һургаалаар болобошье, бурхан багшын шабинар болохо ламанар өөһэдөө хатуу шэрүүн юумэ үзэжэ, алагдахань алагдажа, сүлэгдэхэнь сүлэгдэжэ, ёһото һургаал, ном һударынь, дасан һүмэниинь шатаагдан буляагдаһаар энэ болоо.

Бидэ элдэб засаг түрэдэ этигэжэ, хэлэ бэшэгээ алдаад, түүхэ соёлоо баллаад, эсэстэнь таһалуулан хубаагдаад, түүхэтэ нэрэсэ алдаад, мүнөө болоходонь, «Монгол» гэһэн нэрэ бэедээ няагаад, ямар олзо олохоёо байһанаа хэн мэдэнэб, хэн тайлбарилхаб... нэн түрүүн ород ахатамнай энэ манай үүсхэл буруу ойлгобо, ойлгохошье» гэжэ Н. Галданов бэшэжэ байха.

ЭЛЬГЭ НЭГЭТЭ аха, эгэшэ дүүнэрни! «Үндэр түрэлтэ» яһатанайнгаа дурыень гутаахаяа яатараа сошоо юмбибди? Буряад нютаг орон соогоо гансахан «Буряад үнэн», «Байгал» сэтгүүл хоёрһоо бэшэ буряадаар уншаха юумэгүй байгаад, хараха, магтаха радио, телевизоршье гэжэ дээ... ай, зайлуул. Өөрынгөө нэрэтэ нютаг дээрээ байгаад..

Гэнэн сагаан сэдьхэлтэ арад зомнай... Хэн, хэнээ доромжолноб?! Бү мэдэе... Буряад-монголшуудай түүхыень мартуулжа, монголой үри һадаһан, омог аймагаа мартаг гэһэн ябадалай үрэ дүн энэл бээ. Манай хэлэн, үзэг бэшэгэй ямар байдалда хүрөөд байһыень манай арад түмэн мэдэнэ гээшэ гү?! Буряад-монголшуудай үзэл бодол эгээл мүнөө ямар үндэһэн дээрэ хүмүүжэнэб?

Ехэнхи буряадууд «Буряад үнэнһөө» үлүүгөөр ород хэлэн дээрэ хэблэгдэһэн һониниудые уншана. Ганса ород хэлэн дээрэ уншадаг зандаал байха гээшэ гүбди?! Хуушан монгол бэшэгһээ болигогдоһондоо, буряад хүнэй оюун ухаанда ямар хоротой зүйл болоһыень мэдэрнэ гээшэ гүбди?

Ганса хүндэшье, олоннитэ хүн түрэлтэдэшье үнгэрһэн саггүйгөөр ерээдүй саг гэжэ байхагүй, гэхэтэй хамта, ерээдүй сагта болохо юумэ, үнгэрһэн үедэ болоһон үшар баримта тэнсүүлэн, шадаха зэргээрээ һанаандаа дурагүй юумэеэ дабтуулхагүй гэжэ арад бүхэн эжэлүүдгүй тэгүүлдэг гээшэ.

Жэшээнь, нүүдэлшэ монголшуудай ород гүрэниие 300 жэл соо зонхилһон үшар, энэ дэлхэйдэ хамагай томо газар эзэмдэдэг ородуудай дурыень гутаадаг. Тиин ородуудай мүнөө мэдэлдэ байһан буряадуудай түүхыень мартуулжа, хори буряадай басаган Алан-гуа басаганһаа эхи абаһан Чингис хаанийнь шуһата алууршан, хүнэй мяха эдидэг байһан зэрлиг амитан гэхэһээ эхилээд, хэлэ бэшэгыень усадхажа, түүхэ соёлыень ондоогоор зохёогоод, эсэстэнь олон хэһэг болгожо хубаагаад, бахархан омогорхохо эрхыень һалгаха һанаатай һэн.

МОНГОЛ ХҮНЭЙ үндэнэ яһанай омог үзэлыень һэргээжэ болохогүй, тиигэбэл дахин толгойгоо үндылгэхэ гээд «ангиин дайсан», «япон тагнуулшан» гэхэ мэтээр доромжолон, Эхэ ороноо зүбөөр сэгнэдэг, үнэн сэхэ ухаан бодолто эрдэмтэдые, багшанарые, ламанарые сүлэн намнажа, алан хюдехадань. аймхайшуул болон хүнэй «хүлэй ула долёогшод» дээшээ урган гараа.

Тэдэнэй гараар шэнэ түүхэ мүндэлэн гараба. Үгышье һаа, коммунис засагай сурталай ёһоор бүтээһэн «түүхэ» доро буряад хүнэй гарыень табюулжа, «эрдэмтэнэй» нэрэ эзэрдэ хүргэдэг ушарнууд али олон һэн бэ? Манай түүхые хуушан монголһоо байха буряад хэлэ мэдэхэгүй «эрдэмтэд» бэшэжэ, хэды олоор хэблэдэг байһан гээшэб!

Ямаршье яһатанай амидарал, тэмсэл, зан заншал, хэлэ, соёл, түүхэ, сэдьхэл һанаанай онсолые, ажахын байдалые мэдэхэгүй аад, тэдэнэй түүхые бэшэһэниинь, хүнэй хубсаһа үмдэһэн һармагшанай дүрсэһөө илгаагүй ха юм. «Сайн байна» гэжэ һураад, буряад нютагуудаар ябажа үзөөд. «Ты сторона моя, цветущая, и ты любовь моя, Бурятия» гэжэ дуулажа байбашье, үйлэ хэрэгээрээ, бодол сэдьхэлээрээ, зан заншалаараа, һонирхол дураараа—ямагаашье һаа, тэдэ зон ондоо байха. Уламжалан бодомжолходо, «Буряад үнэн», «Байгал» хоёрһоо бэшэ буряад хэлэн дээрэ гарадаг ном, мүн, кино үгы шахуу ха юм.

«ҮНДЭР ТҮРЭЛТЭ» ахатанайнгаа дурыень гутаахаяа айгшадта инмэ харюу үгэхээ һананаб: «Монгол» нэрэеэ бусаажа шадаагүй һаа. буряад арад хэзээ нэгэтэ өөрын хэлэгүй, соёлгүй, арадшье бэшэ, нэгэл ород гүрэнэй губерни болоод лэ дүүрэхэбди. (Үндэнэеэ алдаһан модон хатадаг).

Ная болотор һалбаран хүгжэжэ байһан Агууехэ Зүблэлтэ Улас хаанаб?! Бутаран һалаа. Саг үе үнгэрхэ, ноёд һайд һэлгэхэ. Һанал, бодол ондоо болохо. Зүблэлтэ засагһаа таһарһан шэнэ шэнэ гүрэнүүд газар уһанай асуудал хэзээшье бодхоохо.

Ород гүрэнэй мэдэлдэ үлэһэн бага яһатанай толгойгоо үндылгэхэгүйн түлөө элдэб янзын шалтагаанаар хэлэ соёлһоонь байха нэрыень мартуулхаяа һанана. Газар нютаг бүхэндэ билдагуушад мундахагүй. Тэдэнэй гараар лэ энэ хорото ябадал хэгдэхэ.

Монгол нэрэеэ бусаажа шадабалнай, хэлэ соёлнай алдагдахагүй, үри хүүгэднай омогорхохо түүхэтэй байха. Ондоошье арад зон, тэдэнэй тоодо ахатамнайшье манай, түүхэ, хэлэ бэшэгээр, һонирхохо бэшэ, харин бидэ буряадууд Сибириин бага яһатан бэшэ, эрэлхэг зоригто нүүдэлшэ монгол угсаатанай таһардаһан шуу. (Н. Галданов: «Тиимэһээ ородуудай харюугай арсалдаа, шууяа татаһаниинь баһал ойлгосотой... Мүнөө гэнтэ эбээ таһаржа, хооронтоо буудалдажа байха болоходоо, гайхажа гэлыхээр байна»).

Манай буряад-монголшуудтиимэ ааша хэзээшье гаргахагүй. Бидэ ямаршье яһатанда адляар хандахабди. Ород арадтай һайн һайхан, эб найрамдалта харилсаатай байхаяа арсахагүйбди. Зүгөөр богоолой сэдьхэлтэй бү байя.

Д. ЦЫРЕНДАГБАЕВ,
Эрхүү хото.

ФОТОРЕПОРТАЖ

ТУХАГҮЙ ХАҺАНЬ ОРОНХОЙ

Һүүлэй арбаад жэлэй туршада Гусиноозерск хотын хүн зонинь олон болоо. Тиимэһээ эдеэ хоолой элдэб зүйлнүүдээр урданайхиһаа өөрө ехээр тэдэниие хангаха хэрэгтэй. Эндэхи тонолон заводой коллектив районой 9 ажахыһаа асарагдаһан һу буйлуулжа, тэрэнэйнгээ зэргээр сагаан эдеэнэй зүйлнүүдээр хангажа байдаг юм. Сүүдхэдээ бүхыдөө 18—20 тонно һу ажахынууд тушаадаг байна. Энэ һу дары буйлуулжа, тоно, зөөхэй, ээзгэй, сыр болон бусад продукци үйлэдбэрилжэ, больница, хүүгэдэй ясли-сад, худалдаа наймаанай эмхинүүдтэ эльгээнэ.

Заводой дэргэдэ магазин худэлнэ. Эндэ үдэр бүри 500 литр һүн, 100 килограмм тоһон, 70 килограмм зөөхэй, 60 килограмм сыр, 30 килограмм ээзгэй худалдагдана. Гусиноозерскын бусад магазинуудайхида орходоо эндэ һураагүй доогуур сэнгээр. сагаан эдеэн худалдагдана. Жэшээлхэдэ, 1.5 процент тоһолигтой һүн 8 түхэриг-тэ, 3,2 процент тоһолигтон һүн 10 түхэриг-тэ болоно.

— Үнэгүй сагаан эдеэнэй продукци худалдажа абахын тула зон эртэ үглөөнһөө сугларжа эхилдэг. Гол түлөб наһанайнгаа амаралтада гараһан зон худалдажа абана. Тэдэнэр бүри ехээр худалдаха дурадхал оруулна. Больница, саадуудта, магазинуудта эльгээһэнэй һүүлээр үлэһэн продукци эндэ худалдагдана,—гэжэ эпэ магазинай наймаалагша Надежда Дашиевна Заварзина хэлэнэ.

Тоһоной заводто таби гаран худэлмэришэд болон мэргэжэлтэд ажалладаг байна. ЛаборантнуудТатьяна Тугарина, Ольга Бондарева, ажалай ветерануудРоза Бадмаева, Евдокия Черных, Мария Черниговская, мастер Лидия Петренко гэгшэд бусад сооһоо эгээн дүршэл шадабаритай һэн тула эрхим шанартай продукци гаргажа, олоной дундаһаа шалгарна.

— Мүнөө манай коллектив хүсэеэ хоёр халаанда хубаарилан худэлнэ. Мүнөө үедэ цехүүдэй худэлмэрилэгшэд харюусалгатайгаар худэлжэ, халаанай даабари урагшатайгаар дүүргэнэ,—гэжэ тоһоной заводой ахалагша мастер Г. Г. Лосева хэлээ бэлэй.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: 1. Лаборантка Т. Тугарина сагаан эдеэнэй шанарые шалгана. 2. Үнинэй худэлмэрилэгшэ С. Цыренова.

С. БАЛДУЕВАЙ
фототекст.

СНГ: ТОБШО ҺОНИНУУД

НАХОДКО (Приморийн хизаар). Манай үе сагта экономикын талаар үзэгдөөгүй ушарнууд олошороо. Находкын портдо 6,5 мянган тонно саахар Таиландһаа асарһан «Комсомолец» судна 17 хоног соо ашаагаа буулгажа шаданагүй. Эрье шадархи буудалнуудай хоохон байбашье энэ судные дүтэлүүлнэгүй. Портын худэлмэришэд ашаа буулгаһанайнгаа түлөө тэрэнэй 10 процентые үгэхыень баадхана. Ашаа абаха ёһотой Магнитогорскын металлургическа комбинат энээниие зүбшөөнэгүй. Ёһотоор лэ тонохые оролдожо байна гэжэ тоолоно бшуу. Тиин Россин нэгэшье албан саахар буулгаха захиралта үгэхэ шадалгүй байна.

Эндэ ерэһэн ашаан сэхэ холбооной ушаар асарагданхай. Мүнөө олохон предприятинууд нимэ арга хэрэглэнэ бшуу. Тиимэһээ тус ашаан гүрэнэй удха шанаргүй болоно. Эгээл энэнь портын худэлмэришэдые баалаха ямаршье эрхэ хэндэшье олгохогүй. Магнитогорскын металлургическа комбинат хэдэн мянган тонно түмэр Таиланд эльгээһэн байна. Тэрэнэйнгээ орондо саахар абаха болонхой. Теэд комбинадайхид далайн порт, түмэр зам гэхэ мэтэ асуудалнуудые мартажа, ашаа буулгаха, ашаха түлбэри тухай хэлсээ эртээнһээ баталаагүй.

Металлургнууд болон портын худэлмэришэдэй хооронтохи арсалдаанай түлөө теплоходой морягууд хохидожо байна. Транспорт сүүдхын туршада миин байхадаа, 5 мянган долларой гарзада ороно гээд капитан Евгений Лысев мэдээсэнэ. Саашадаа юуншье болохонь мэдэгдэнэгүй. Юуб гэхэдэ, «Комсомолец» Украинын судна юм, харин Росси урданай Союзай бүхы республикануудтай валютна тоосоо бэелүүлхээ болнихой.

Буряад ороноймнай нөөсэ баял

ХУУШАНАЙ МӨДӨӨНҮҮДҺ УЛАМЖАЛАЛ

«Буряадай ажабайдал» гэһэн журналай 1926 рүүшын гурбан номерые иран харахада, «Верхшадар алта малтан абамаар гү?» гэһэн Д. Сумкинай статьяг толилогдоһон байна. Энэ статьягай тобшо толилхо зуураа мэргэжэлтын тайлбари доронь

ВЕРХНЕУДИНСК ШАДАР АЛТА МАЛТАН АБАМААР ГҮ?

Баруун Забайкалиин горно округой канцелярида түмэр замһаа холо бэшэ алтанай һудаһатай газарнууд бии гэһэн мэдүүлгэнүүд оробо: 1. Могзон станци шадар (Лаца ба Семеновагай мэдүүлгээр); 2. Верхнеудинск хотоһоо 7 модоной зайда. Доодо Онгостой горхон шадар. 1910 ондо Чупров, 1911 ондо баһа нэгэ хүн (нэрыень һанагүйб) энэ горхон шадарай алтан тухай мэдээсэһэн бии на. Теэд нэгэшье шэнжэлгэ хэгдээгүй. Тиихэдэ 1912 онһоо 1917 он болотор жэл бүри иимэ мэдүүлгэнүүд орохон байгаа гээд тэмдэглэмээр. Шууд ёһоор хэрэг эрхилхэ эрмэлзэлтэй, мэргэжэлтэд бэшэ зон шэнжэлгэ юу хэхэб даа, юрэл Эрхүүгэй алта хайлуулдаг лабораториде алтантай породо эльгээдэг һэн бээ. Олонхи ушарта шалгалтын дүнгүүд найдал түрүүлмээр байгаа. Гэхэ зуура энэ породо рудна нөөсын дээдэ хубиһаа хуулан абтаһан, тиимэһээ бүридэлдэнь үнэтэ металлай тон бага байһаниинь ойлгосотой. Өөрөө би хоёр ондоо хэбтэшэһээ абтаһан кварц энэ лабораториде эльгээһэн байнаб. Нилээн ехэ алтан энээн соо элирүүлэгдээ.

Энэ газарһаа дүтэ Хамар Дабаанай Улаан Хадын шэлэнүүдэй хоорондуур Сэлэнгэ мүрэн Байгал тээшээ урдадаг. Геологическа шэнжэлгэдэ энэ баримта ехэ удха шанартай ха. Гансал Доодо-Онгостойн бэшэ, харин Дээдэ Онгостойн, Дабаа горхонууд шадар тэшэнүүд бии ёһото Улаан Хада шэл породонууд соо гр нитосиенит гол һу нэ. Рудна хэбтэшэ байһанай гол шэн нэгэ породын нүг шэлжэн оролгын, һандаралгын үз мүн. Ногоон шулуу донууд (диорит), з үсөөншэгөөр дайра нии шэнжэлһэн кв хай, досоогоо хүн гаан-шара үнгэтэй түхэлтэй һэн.

Могзоной ба Вер шадархи рудна х дые ашаглахада, а лаһаа ашатай гэдэ тэй. Машина, он сэлнүүдые ядаб асараад. Эдеэ хоол рнин хүсөөр хангаа дүтэшье, олзотойш һэн. Ураралай к хүнгэн түлишэ асар Доодо Онгостой г най эршэ хүсые х яахаб? Иигэжэ тон руда буйлуулжа б на. Эрдэмтэдэй з дамтай шэнжэлгы haань. эдеэ хэбт ашаглахада зохим номическа байдал ные тэмдэглэгдэ Бодомжолхоор Мүнгэ зөөри ехэ лангүй геологическ гэ үнгэргөмөөр эпэ арга боломж мэдэр лэ гэгшэ.

Д. С

Д. Сумкинай статья тушаа геолого-минералог дэмэй доктор А. Л. КОВАЛЕВСКИЙН тайл

— 1926 ондо хэблэгдэһэн энэ статьяе уншаһан нэгэшье геологые «Бурятгеология» нэгэдэл соо олоогүйдөө урмаа хухарбаб. Тиин Доодо Онгостой горхон шадархи газарые өөрөө нюдөөрөө хараха гэжэ шиидэбэб. «Городой түбэй хүүр» гэһэн автобусой зогсолтодо буубаб. Түрэлхидэй үдэртэ иншэ ерэһэн зон олон байжа хөөрэлдэбэб. Эндэмнай алтанай һудаһатай газар юм гэхэдэ, энээниие мэдэхэ нэгэшье хүн ушарбагүй.

Һонирхолтойнь гэхэдэ, Д. Сумкинай статья соо хэлэгдэһэнэй ёһоор, эндэ «улаан газар», «улаан горно породо» бүхэли толбонуудаар тобойлдон харагдана. Гранито-сиенит, гнейс, ногоон шулуута породонууд тухай авторай баталамжа мүн лэ зүб гэжэ элирбэ. Олон тээ породонууд кварцтай холилдонхой.

Зүүн-хойшоо ябад гээд, шарабтар үнгэтэй, досоогоо хүндытэй кварц олобоб. Д. Сумкин эгээл энээн тухай бэшээ бэлэй. Бүри саашаа ошоходо, түймэрһөө һэргылхын тула малтагдаһан олон тоото ханааб соо улаан газар элэр обёорогдобо. Гэхэһээ гадна бүри үнинэй малтагдаһан хори гаран яама хараад, шэнжэлгэ-бэдэрэлгын худэлмэри ябуулагдаһан юм байна гэжэ ойлгобоб.

Ханамжатайнь гэхэдэ, топографическа картануудтаа дээрэ эдэ яамануудтэмдэглэгдэнхэй байгаа. Гэбэшье хуу булта картануудта оруулагдаагүй гэжэ эли. Энэ малталгануудые бүри элирүүлхэ хэрэгтэй. Дээдэ Онгостойн лесничествын худэлмэрилэгшэд, дүтын 16-дахи һургуулиин хизаар ороноо шэнжэлэгшэд туһалха аабза гэжэ найданаб.

Сэрэгэй зоной бүри һаадаа малтаһан яамануудэндэ бии. Харин алта бэдэрэлгын яамануудынинэй, зариманиинь тэбхэр, нүгөөдүүлиинь түхэреэнүүд. Газар малтахада обоолгодоһон шорой нэгэнэйньшье хажууда үгы. Эндэхи материал буйлуулгада абаашагдажа ашаглагдадаг байгаа ха гээд тухайлмаар.

Юрэнхыдөө, өөрсэ иимэ аяншалгануудайнгаа үедэ яамануудай тоо 10 мянганһаа үлүү ха гэжэ багсаамжалбаб. Михайловка, Доодо Онгостой, Дээдэ Онгостой, Кулеминэй Бага шадарай 20 дүрб доной талмайтай г нама нүхэнүүдые ю юм.

Энэ миниий ста һан зон, иланган шуул Буряадай б гуудта хуушанай талгануудые мэдэ дакцида гү, али геологическа инст хьяновагай нэрэм сэ, 6-дахи гэр) м жэ гуйха байнаб.

Заагдаһан газ хэбтэшэнүүд үгы Таблаг, далаад о гэргэгдэһэн геологи габариинуудтомо хэбтэшэнүүдые з үүлхэ һэн. Ру хэбтэшэнүүд лэ нирхуулна.

Гэхэһээ гадна үедэ шэнжэлгэ-мал дэлмэриинүүдтэ гү, али хараһ ушаржа болохо.

Дивизионная ст һата һуурида хитадууд. Доодо шадарай хэдэн зая эзэд алта малтал даһан байжа мэг ааа. граждан л 1918—1920 он рнин интервенц цууд ба америка пленде абтаһан че —1918 онуудта хабаадалсаһан б

1910—1917 о байкалиин горно алтанай хэбтэшэ гээгдэһэн мэдэ жо уншаа аашаг тай болэй. Д статья соо энэ тэмдэглэгдэнхэй

1926 ондо Д. табиһан асуудал до харюу үгэмөө удинск шадар а тэшэтэй газар б годые үнэхөөр з тадхахын тула зонһоо һурагша суглуулха, тэрэ мүнөөнэй арган лэн, шэнжэлгэ-б гэргэхэ хэрэгтэй, мэридөө биогеохи га гэхэ гү, али у ридэлдэ алтанай бии байһые эл дорхойлхо арга аятай.

Статьягай авто валевский энэ гаа түлөө гонор цин жасада да

ЧЕЛЯБИНС

гэдэй 3-дахи г гэ эхэнэр ерэ бүүемни абы һөн. Тэрэ ганс хүүгэдээ тэж байшоо. Байг һээ хойшо байшанда тэд бүлэнүүдһээ 2 бүүд абтаһан б далай һайжар бүүдээ һөөрэ гэзд эхэнэрие Социальна тагаар энэ нүүд үсөөн (И

"Гэсэр"—түб Азиин арадуудай эрдэни зэндэмэни

ШУЛУУТА БААБАЙН БООРИДО...

ЛН АМГАЛАН

хуушан сагта Агын, Хоын, Баргажанай мэдэлтэй, табан а үдхэжэ," тала н эдлэжэ, нүүай, буддын шаалтэй, өөр өөрын ерэһэн нангин дасантай, Росаанда мэдэлтэй, ли журам, ара заншал айхабяатаар сахижа й. Ород яһатанхадхан һуужа, дүршэл абалсаөө туһалалсадаг, отой ерээ.

н дүүмын ахаар хоорондоо хой дасануудайнболон найр наадаг, айлшалалГүрэн түрын зонойнгоо шухануудаар хамта бшэдэг байһан

арадай дүрбэн зоной дунда ень хүмүүжүүлүүсэтэй арадай нуд үргэнөөр арадай баялиг, огорхол болон

рүүндэ Азиин л угтанай удха й богдо Гэсэр һуури эзэлнэ. та «Гэсэрые» жуулдаг, сууда гаража алдаршаһан үльгэршэд байгаа.

Нёдондо зун Эхирэд-Булгадай Хадаахан нютагта Гэсэрэй найр наадан ехэ үргэнөөр, һонирхолтойгоор үнгэрһэн байна. Мүнөө зун манай Буряад Республикын газар дээрэ Гэсэрэй найр үргэлжэлхэ. Энэ түүхэтэ найр Улаан-Удэ хотын гол талмай дээрэ нээгдэжэ, Эхирэд-Булгадай түлөөлэгшэд-айлшадһаа Гэсэрэй туг тогтоон абаад, хорин арбан нэгэн эсэгэ буряадай дэбисхэр дээрэ суглаа найрынь үнгэргэгдэхэ. Загарайн, Хорин, Хэжэнгын, Яруунын аймагууд, Шэтын областнин Хёлгын район—Хуушан Хори арбан нэгэн эсэгын газар дайда болоно бшуу.

Аяар хори буряадай хойто хизаар болохо ангаар элбэг, алтаар баян нэлэнхы тайгаһаа эхиеэ абан харьялжа, нуурнуудаараа суутай номин Яруунын уужам дайдые һэтэ урдажа ерэһэн Удэ голые хотогор Хорин хоймороЙ Наран-Мада удэ наранай хурса гэрэлдэ толорон угтажа байна. Яруунын түлөөлэгшые хүлеэн угтажа, урасхалаа удаадхан, уһаяа тунгалагтуулан байһан Хорин түлөөлэгшэ тунгалаг номохон Худан, сэбэрхэн уһата Хорин Анаа. голнууд Үдэ голдоо баруун, зүүн гарынь болон, Наран-Хадын бооридо хуби заяагаа хэтэдээ нэгдхэн шудхана.

Үндэр нэрэтэ Удэ голнай уттажа ерэһэн шэнгеэр, холоһоо харагдажа, уряалан даллажа байһаар үзэгдэжэл ябаха. Түүхэтэ Асагад хүрэхэбди. Загарайн аймагай арад зон айлшадаа угтажа амаршалха. Халуун уулзалга болохо. Саашаа аян үргэлжэлхэ. Тэнгэри-Болдог хүрэхэбди. Хотогор Хорин тала угтан абаха. Гараха нара, Үдэ нара угтан толордог Наран-Хадын бооридо бултадаа буугаагүйдэ аргагүй. Эндэл ха юм даа гурбан голой бата бэлшэр болоһон түүхэтэ газар!

Эндэл урда сагһаа мүнөө хүрэтэр хори буряад зоной һайхан сагаан сэдьхэлээрээ хүндэтэ айлшадаа угтан байдаг заншалта болоһон нангин газар. Холоһоо эхитэй, түргэн урасхалтай, баян хэшэгтэй Үдэ голоо Хэжэнгын түлөөлэгшэ болон, номохон урасхалта Худан, тунгалаг уһата Хорин Анаа голнууд угтан, баруун, зүүн гарһаань нилээл, харагты! Хори, Хэжэнгын мүнөө үеын солото эзэдэй түлөөлэгшэд, түрүү хүнүүд гараа дэлгэн угтажа байна. Амар сайн! Хэбэд номин хэжэнгынхид,' хонгор тунгалаг хорининхид!

Хорин оо сааша Үдэ голоо үгсэн, замаа үргэлжэлүүлхэбди. Хойто зүгһөө һэбшээлһэн сэбэр агаарта Гэсэрэйнай туг хурылан налбаха. Сэлгеэн номин Яруунын баруун хизаар Булган, Маарагта, Эгэтэ, Үльдэргын үрэжэлтэ таланууд халбайн угтаха.

Саанань Шулуута буурал баабай малгайгаа абаад угтажа байһан үбгэн шэнгеэр эли харагдаха. Эгэтын гол угтан, Адагтаа урижа буулгаха. Эндэл гээшэл даа найр нааданаймнай болохо Эгэтын-Адагай суута колхоз. Шулуута буурал баабайн бооридо, элдин Эгэтын-Адагта буубабди. Баруун-хойнохономнай Булган хада, баруун тээмнай Обоото үндэр харагдана. Эгээл эндэ Удэ голдоо хүсэ нэмээн, баруун гарһаань Эгэтэ, зүүн тээһээнь Үльдэргэ голнууд шудхадаг. Гурбан үндэрэй хоорондо, гурбан голой бэлшэртэ дэмбэрэлтэй газарта байнабди.

Хори буряадта түүхэтэ газарнууд, солото хүнүүд олон юм. Урда сагташье арадайнгаа хэрэгтэ оролдон тодорогшод түүхыемнай шэмэглэн мүнхэрэнхэй. Бултыень тоолон дурдаха болоо һаа, ехэхэн һуури эзэлхэ байна. Тиимэһээ гансал найрлаха нютагайнгаа—Эгэтэ, Үльдэргын түүхэ домогһоо хэдэн хүниие дурдалтай байна.

Маарагта, Булган талада Бабжа-Барас баатар шниираг наһандаа арадайнгаа амгалан һуудал хамгаалан һууһан домогтой. Зандан Жуу бурханаараа үргэн орон соогоо алдаршаһан Эгэтэдэ арбаад жэл соо Хорин тайшаа һууха зуураа хоёрдугаар Николай хаанние Хорингоо газар дээгүүр үдэшэжэ мордохуулһан Цыден ноёной тоонто нютаг, Ямпилтанай, Молон багшын. Гүрэмбэ ламын гараһан үндэр нэрэтэ Үльдэргэ, элдин Эгэтэ болоно.

Эгэтэ, үльдэргынхид түүхэеэ баяжуулан, нютагаа шэмэглэн ерээ. Эдэ нютагуудһаа гараһан эрдэмтэд, аргашад, уран зохёолшод, журналистнууд, артистнар, суута малшад, механизаторнууд олон. Дээдын засагай газарта үе залган һунгагдаһан арадай депутадууд, олоной хэрэгтэ оролдон ябадаг ордентод олон.

Хүндэтэ үльгэршэд Намсарай Очиров, Марба Базаров, Рыгзен Эрдынеев, Даши Очиров, Цыремпил Аюшин гэгшэд Гэсэрһээ эхилээд, үльгэр домогоо түүрээн дуулажа, залуу үетэнөө хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ ехэ үүргэ дүүргэн ерэһэн алдартай.

Бүхы буряад арадай омогорхол болохо Гэсэрэй түүхэтэ найрые Яруунын баруун захын түүхэ намтараар баян Эгэтын-Адаг нютагта үнгэргэжэ, бүхы аха дүү айлшадаа угтажа, хойморто һуулгаха, Гэсэрэйнгээ туг налбуулха тон ехэ дэмбэрэлтэй байна. Буряад угсаатанай домог түүхэ улам һалбаран, олон яһатан арадайнгаа дунда улам жарган мандаха болтогой!

УМ ДАРИ ДУДААРИ ДУРИ СУУХАА!

Цокто НОМТОЕВ,
Буряад Республикын арадай уран зохёолшо, эмхидхэлэй комитедэй гэшүүн.

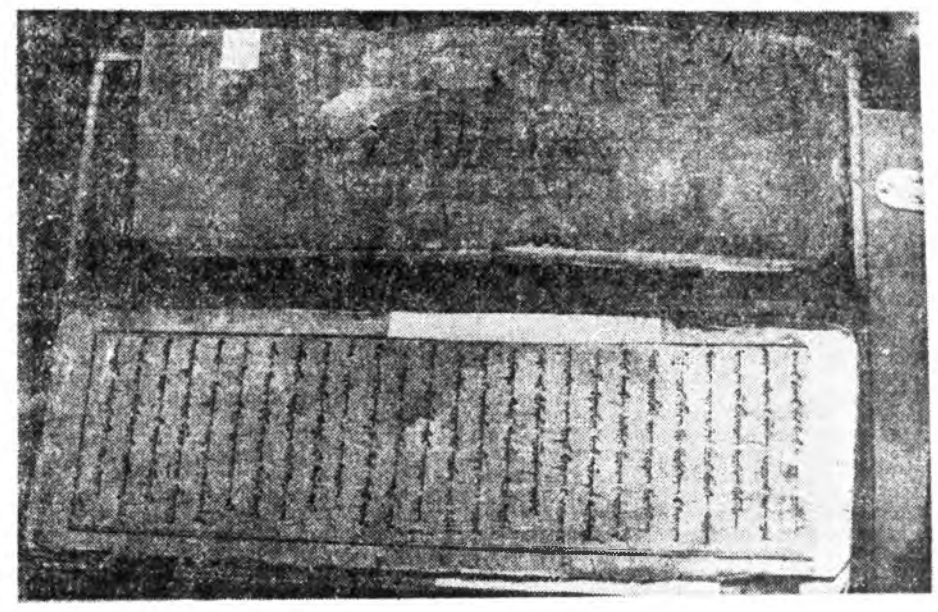

«Гэсэр» үльгэрэй нэгэ вариант 1716 ондо Бээжэн хотодо хуушан монгол хэлэн дээрэ барлагдаһан гэдэг. Энэмнай монгол угсаатанай түүхэдэхн эгээл түрүүшын барламал зохёол болоно. Долоон һалаанаа бүрндэһэн энэ зохёолые жанжа-хотогто Агваан-Лубсан-Чойндон (1642—1714) гэгшэ XVII зуун жэлэй һүүл багаар бэшэжэ абаһан гэхэ. Ламын һургаалтанай толгойлогшо аман зохёолдо хубилалта оруулжа, Гэсэрэй түрэлгые Буддын номолтой холбоһон байна. Энэмнай арад зоной дунда урда сагһаа хойшо хэлсэгдэдэг «Шара Гэсэр» болоно. Тус зохёол хадаа Хорин, Агын, Сэлэнгын буряадуудай дунда үргэнөөр тараһан юм.

1828 ондо ород эрдэмтэн О. М. Ковалевский Байгал шадарай дайдаар аяншалха үедөө «эндэхи нютагуудай үндэһэн зоной дунда Гэсэр тухай номые олоор уншана» гэжэ онсо тэмдэглэһэн байдаг.

Республикын нютагуудта урдань суглуулагдаһан «Шара Гэсэрэй» 20 гаран гар бэшэг мүнөө Нинтын эрдэмэй институдта хадагалагдажа байдаг. Тэдэнэй зариманинь 1716 ондо барлагдаһан бүхы текстэй адли юм.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: «Арбан зэгүүн эзэн Гэсэр хагаанай тогуужи оршиба» дүүрэн нэрэтэй «Гэсэрэй туужа» ном харуулагдана. Энэ ном хадаа Улаан-Удэ хотодо ажаһуудаг, ажалай ветеран, Хорин 11 эсэгын Бурюуха хүбдүүд отогой угай, Яруунын аймагай Хангира нютагһаа гарбалтай хууша монголшо Сэмжэд Доржневна Гуробазаровагай хадагалмжада байдаг.

ЙНДЭРЭЙ ҮЕДЭ ДЭЛХЭ ҮГЭНҮҮД

(Сценариһаа)

ХАДТА ХАНДАЛГА

ум!
ем эзэлһэн
ш сахюултай,
еыем эзэлһэн
ин сахюултай,
м эзэлһэн
сахюултай,
ыем эзэлһэн
адэй сахюултай
мянган бурхад,
Отошо бурхан,
Арьла-Баала,
абадаг Алтан
гэрэл,
Зонхово,
бадаг судар.
ном,
агаан
ара-эхэнүүднай,
н Ямандага,

Хорин нэгэн
Дара-эхэнүүднай,
Хоротонние дарагша
Бадма Самбава,
Харанхые арилгагша
Хаянхярва,
Хамагые абарагша
Очирваани,
Шажанай эзэн Шагжатув,
Шарын шүтээн Абида
бурхан,
Аюулгагша Аюуша бурхан,
Аюулые дарагша
Базарсада,
Улаан шарайта Махагала,
Уран эрдэмтэ Манзушэри,
Хүн бүхэнэй сэдьхэлэй
Хилэнсые арилгыт!
Амитан бүхэнэй сэдьхэлдэ
Нигүүсхэл түрүүлыт!!!

ДАЙДЫН ЭЗЭДТЭ ХАНДАЛГА

Монголой
рбон ноёдни,
уулын
ноёдни!
газарай
бан ноёдни,
йхан дуулыт!
ын хүбүүн—
ноён,
тан эжы!
Бүхэ ноён,
тан эжы!
бүргэд
шубууп ноён,
шо хатан эжы!
ын арада
бсагай шулуун
һууритай
үбүүн
ён баабай!
нэлмэ далайһан
н Дошхон ноён!

Бархан үндэр бараатай
Баргажанай эзэн
Хажар сагаан ноён!
Амитанай эзэн
Ахы буумал ноён!
Ангарай эзэн
Аляа сагаан ноён,
Һоёо сагаан хатан эжы!
Эрхүүгэй эзэн
Хаан Заргаша ноён,
Заабариша хатан эжы!
Нарин Зүлхын эзэн
Эмниг сагаан ноён
Эрдэмтэ хатан эжы!
Мундарга уулые
һууриллаан
Буха ноён баабай,
Будан хатан эжы!
Буряад зон бүгэдэ
Үргэл хэжэ байнал,
Һур һүлдыень
үргэлсыт!!!

ОТАГАЙ ҮБГЭДТЭ, ҮГЫН ҺАМГАДТА

он сэргэтэй,
ун гарбалтай,
эргэн эсэгэтэй,
эн угуудтай,
ас баатартай,
атан эгэшэтэй,
Хоридо
һуудалтай,
гада байдалтай,
лга нютагтай,
Бэшүүртэ
байдалтай,
адай
ринүүдтэ
хандахамнай!
то мүргэхэмнай!
уурал баабай!
баабай!
ан Хүртэйн
Эзэд!
буурал баабай!
уурал баабай,

Һэбхеэн уулын буурал
баабай,
Дулгатым буурал баабай,
Шулуута буурал баабай!
Буурал хатан эжы,
Ярууна хатан эжы,
Үдэ хатан эжы!
Агын буряадые сахигша
Алхана буурал баабай,
Согто уулын буурал
баабай,
Ононой эрьедэ сүмэтэй
Хаан уулын буурал
баабай!
Нютаг бүхэнэй эзэд,
Уһан лусын хаадууд!
Газар бүхэнэй эзэд,
Горхо голнуудай лусын
хаадууд!
Буряад бүгэдэ зон
Үргэл ехээр хэнэл.
Шанар ехээр бүтээнэл!
Һүр һүлдыень үргэлсыт,
Хин морниень хиндхэлсыт,
Ган гасуурһаа абаралсыт,
Зуд зоболонһоо саралсыт!
Хэдэг ажалыень дэмжыт,
Һанаһан һанаасень
бүтээлсыт!!!

ГЭСЭР БОГДОДО -ХАДАГ БАРИНАБ!

— Шагдаар, шинии агта морид ехэ дошхонууд юм байна. Энэш, хүбүүд талыншни өөдэлхэгүйн тэмдэг гээшэ. Энээхэн «хэлтэгые» дары заһуулха ёнотойш,—гээ һэн ха. Тингэхэ сагта Шагдартан гурбан хүбүүтэй һэн, тэдэнь хорёод наһандаа булта үгы юм. Үндэрхайн «үльгэрые» тоогоогүйн хойшолонгоор Шагдар хохидоо бшуу.

Үшоо нэгэ баримта дурдая.

— Бамбааднин агта морин һула, муу. Газар абажа холо ябадаггүй, һүльдидаг. Тэрэнь энэ хотондо баатар эрын түрэхые мэдүүлһэн зүйл гэхэдэ болохо даа, ехэ һүлдэнь дарана гээшэ гээд баһа хэлэһэн юм гэлсэдэг.

Хожом энэшье хэлэгшэнь зүйтэй гээшэ гү гээд ойлгохоор болоо һэн. Эдэ мэтын хөөрэлдөөн XX зуун жэлэй богоһо дээрэ болоһон гэхэл даа...

Урдань олон янзын шэнжүүлшэд бии һэн гэхэ. Ламашье бэшэ, бөөшье бэшэ аад, хара ухаанай хаамал бэлигээр хахалан хэлэжэ шададаг ехэшүүл—балгатанар шалгаран тодордог байгаа. Эдэмнай хэмэл ухаагаар түүхэйлнэ бэшэ, ургамал оюугаар түүрээнэ бшуу!

Ехэ ерээдүйе тодорхойлон хэлэдэг дээгүүр шатын шэнжүүлшэд баһал бии бэлэй. Байгалай зүүн тээ «Молон багша» гэжэ алдаршаһан суутай хүн ажаһуугаа. Баруун бэедэнь «Барнаашха» гэжэ эгээл тиимэ хүн бии бэлэй. Тиихэдэ ород ороной гүн соо «граф Толстой» алдартай баһал ехэ ухаатан, уран зохёолшо, тэрэл үеэр аяар холын буряад-монголнуудта мэдээжэ болоһон лүндэншэн ажаһуугаа.

Хөөрхын Дээдэ-Нарин горгаар зорюулһан бэшэшье һаа, тэрээн тухай дурдаһан шүлэгтэй һэм. Тэрэниие мүнөө болохоёо байһан түүхэтэ ойень угтуулан, үншагшадайнгаа һонорто дурадхахые хүсэнэб.

Тэмсэл мүнхэ дэлхэй
дээрэ
Тэмээн хамбы —
Мундарга,—
Гэсэр Богдын хээрэ
гээһэн
Гэнжэ мүнгэн хударга!
Гэгээн толи—тэнгэриһээ
Гэшхүүр табин залархал.
Сахилгаата гал эриһээ
Самсаал ошод сасархал.
Атом, ядер аюул эбсэн,
Аранга соогоо жэбэрхэ,—
Бодолгүйгөөр хэгдэһэн
аэбсэг
Бодос болоод үмхирхэ!
Абай Гэсэрэй алдуугүй
Алтан зарлиг зонхилхо,—
Ниигэм журамай аюулгүй
Нинтын һудалаар сохилхо!
Хуяг мэтэ Мундаргануд
Хурмастнарайнь хүрэг гү?
Гушан гурбан
баатарнуудтай
Гэсэр тайжын сэрэг гү?..
Тэмсэл мүнхэ дэлхэй
дээрэ
Тэмээн хамбы —
Мундарга,—
Гэсэр Богдын хээрэ
гээһэн
Гэнжэ мүнгэн хударга!

Нэмэжэ элирхэйлхэдэ, энэ шүлэг 1981 ондо бэшэгдэһэн юм. Тэрэ жэлдэ Түнхэн нютагаар ябажа, «Түнхэн тухай түүрээлгэ» гэһэн шүлэгүүдэй баглаа бэшээ бэлэйб. Мүнөө тус баглаа соо-һоо энээниие ходолжо, Гэсэр Богдо Хаанай мянган жэлэй ойн хүндэлэлдэ хадагшалжа баринаб.

Даншаран
ДОРЖОГУТАБАЙ,
поэт.

Хэжэнгэ.

Үглөдэр манай Буряад орондо Гэсэр Богдо хаанай 1000 жэлэй ойн угтамжада зорюулгдаһан һайндэрэй ёнолол болохонь гээшэ. Байгалай үмэнэхи үндэһэн арад болохо буряадуудай уран зохёол ба соёлдо, мүн түүхэдэмнай ехэ удха шанартай хүдэлөөн, бэлэдхэл болоҗо түргэдэбэ хаш. Республикымнай соёлой һалбархада, тэрэнэй саашанхи хараа түсэбүүдтэ сонхи шэнэ бодол түхөөхэ уран аргын оньһо, түлхюур барюулха аргатай. Тингэжэ арадаймнай зэндэмэнитэ «үрэһэн» сагай «хүрьһэндэ» таригдахань бэшэ гү?..

Түрэл арадаймнай түүхын жаса дээрэ үшөө нэгэ үзэсхэлэнтэ «сараа» һиилогдожэ, уг изагуураймнай гүн баялгые һолонготуулан үлхэжэ, энэл даа буряад зоной жэнхэни шарай, жэгүүртэ бэлигынь гэжэ бүхы дэлхэйдэ үшөө дахин харуулхань гээшэ!

Гэсэршэ, түүхэшэ, үреэлшэ, үзэлшэ, дууша зоноороо илангаяа эртымйай элинсэгүүд баян бэлэй. Дурсагдагша зүйлнүүдһээ газаа тээ үшөө нэгэ хэлбэрнин зон үсөөншье һаа бии һэн.

Тэрэ—шэнжэлэгшэд. Тиимэ хүнүүд одоол тусгаар ехэ бэлигтэн, ухаан сэдьхэлээрээ «бүтүүе тааха, бүхэлние задалха» аргатан ябаал даа. Хөөрхэдэ Урхяан-Үндэрхай гэжэ алдаршаһан монгол, түбэд бэшэгтэй хара (лама бэшэ) хүн ажаһуугаа. Баһа Ара-Хөөрхэдэ Лэмпын Дари (уран зохёолшо Ч. Цыдендамбаевай угай хүн) — эдэ хүнүүд шэнжэжэ хэлэхэдээ, гайхалтан зон ябаа.

Шэнжүүлшэн гэжэ хэлэхэдээ—хониной дала, гарай альга шэнжэдэг хүнүүд тухай хэлэнэ бэшэб. Тэрэ нэрлэгдэһэн хүнүүднай газарай нюрууһаа эхилээд, байгаалинин, мүн ажабайдалай дүлгэ дээрэнээ һорболжолон, алибаа юумэндэ жэнхэни ёноной тайлбари үгэжэрхидэг жэгтэй зон һэн гэхэ.

Лэмпын Дари гэгшэ Ара-Хөөрхын дабаанда харгыда ябатараа, уулын жэрбэгэр модод тээшэ хараад, нигэжэ хэлээ һэн гэхэ: «...Эндэһээ нишэ нэгэ табин жэл болоод лэ байхада, үндэр хадын оройдо һүхэ, хюрөөгэй шуурян, ургэн жалгын хаяада үгэли, абалнин шуурян болохол юм ха даа». Гэнтэ һанагдаагүй юумэ хэлэхыень сопосоһон хажуугаархи зонойнь нэгэн тодожо абаһаар: «Та нихэдээ зүгнэнэ гүт, али зүнтэглэнэ гүт?»—гэжэ наадалба ха. Дари түр зуура дуугай һууд гээд үшөө нигэжэ нэмэбэ:

— Үгы даа, нүхэд, шэнжүүлгүй юумэн байдаггүй юм. Энээн тухай уулын модод өөһэдөө мэдүүлжэ һууна ха юм даа. Мүнөө байгаали хубилаа. Бургааһа шугы голлобо—бусад яһатан дэншэхэнь, ой модон таллаба—ород дэлгэрхэнь, юрэдөөл, саг хубилхань гээшэ...

Тэрэ хэлэһэнэйнь ёноор, эгээл табин жэл үнгэрөөд байхада, Ара-Хөөрхын дабаанда леспромхоз модо отолжо захалаа һэн гэжэ ная бултайжа ябаһан Дамдинжап Бимбаевич Базаров домоглон хөөрэнэ.

Нэгэтэ Урхяан-Үндэрхай Вадлын Шагдарайда бууба ха. Удааншаг хөөрэлдэжэ һууха забһартаа тэрэ нигэжэ хэлээ:

— Ааи, Нюусхаймни, мэдэнэ гүш, хойто зүгтэ Мангадай хубилгаан, уулын шэнээн хара эреэн бар бии гэнэл. Гурбан нүхэдынь зарлиг болобо: энэ замби түбиин улас тэрэ барай дэргэдэ ябаха аргагүй. Тэрэниие ошоҗо диилэе.

Эрдэнитэ Ясан Шихир ахадаа, гушан баатартаа элшэ эльгээбэ. Тэдэнь булта сугларжа ерэбэ. Маниие юундэ ерэ гэбэб, ай богдомни, гэжэ Ясан Шихир айладхаба. Гэсэр хаан зарлиг табиба:

— Ай, Ясан минии, ши дуулаба гүш, хойто зүгтэ уулын шэнээн, хара эреэн бар бии гэнэ. Хуниие хоногой газарһаа үзөөд, үдын газарһаа үрэбхижэ залгина гэнэл. Тэрэнэй дэргэдэ улаан хүлтэ хүн байхагүй гэнэл. Би арбан таба хүрэтэрөө, али бүхыдэ хубилжа ябабашье, таанадтаа баатарай хүсэ харуулаагүйб, ябая,—гэбэ.

Арбан зүгэй эзэн Гэсэр хаан бэлигүүн хээр мориёо унаба, номо һаадагаа зүүбэ... Минии хойноһоо хүнэй хараастай болоһон Ясан Шихир жэгүүртэ боро мориёо уна, хуягаа үмдэ, ябая гэбэ. Ясанай хойноһоо хүнэй бүргэд болоһон Шуумарни, хүйлэн боро мориёо уна, ябая гэбэ. Шуумарай хойноһоо Бадмаринн хүбүүн Бэм Соёрса, сайн хүхэ мориёо уна, ябаарай гэбэ. Бэм Соёрсын хойноһоо хүнэй газаршан болоһон Бойдомни хүйлэн боро мориёо уна,хамаг зэр зэбэеэ аба. Минии гушан баатар шамайе дахажа, хойно хойноһоо таһарангүй ябаха. Бэм Соёрсые ши ударидаарай гэбэ. Энэ үгэ зарлиг болоод, арбан зүгэй эзэн Гэсэр хаан гушан баатараа абажа ябаба.

Ябатарнь уулын шэнээн хара эреэн барые хоногой газарһаа хаража үзэбэ. Тэрэ гү, гэжэ Гэсэр хаанай зарлиг болоходо, эрдэнитэ Ясан Шихир ахань үзэбэ. Уулын орьёл дээрэ будаг мэтэ, утаан мэтэ бадаржа байгша, тэрэ гү? Ясан Шихирни тэрэ мүн гэбэ. Гушан баатарнууд алиали гэлдэбэ. Ясан Шихир таанад дуугай ябагты, таанад үзэхэгүйт, Гэсэрэйнгээ шалха үедөө «эндэхи нютагуудай үндэһэн зоной дунда Гэсэр тухай номые олоор уншана» гэжэ онсо тэмдэглэһэн байдаг.

Республикын нютагуудта урдань суглуулагдаһан «Шара Гэсэрэй» 20 гаран гар бэшэг мүнөө Нинтын эрдэмэй институдта хадагалагдажа байдаг. Тэдэнэй зариманинь 1716 ондо барлагдаһан бүхы текстэй адли юм.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: «Арбан зэгүүн эзэн Гэсэр хагаанай тогуужи оршиба» дүүрэн нэрэтэй «Гэсэрэй туужа» ном харуулагдана. Энэ ном хадаа Улаан-Удэ хотодо ажаһуудаг, ажалай ветеран, Хорин 11 эсэгын Бурюуха хүбдүүд отогой угай, Яруунын аймагай Хангира нютагһаа гарбалтай хууша монголшо Сэмжэд Доржневна Гуробазаровагай хадагалмжада байдаг.

АРБАН ЗҮГЭЙ ЭЗЭН ГЭСЭР ХААНАЙ ТУУЖА ОРШОБО

2-ДУГААР БҮЛЭГ. Арбан зүгэй эзэн Гэсэр хаанай 30 баатараа дахуулжа, хойто зүгэй уулын шэнээн хара эреэн бар, Мангадай хубилгаанние алаһан бүлэг.

Энэ барай (барасай) бэеень 100 бөөрэ болохо газарта байна, баруун хамсыһаань гал мандал шатажа, зүүн хамсыһаань утаа бааюулжа байна. Хуниие хоногой газарһаа үзөөд, үдын газарһаа үрэбхижэ залгина гэнэл.

Арбан зүгэй эзэн Гэсэр хаанай эрхим гурбан нүхэдынь, Ирзамсу Дарн Удам эгэшэнь Гэсэртэ ошобо.

— Ай, Нюусхаймни, мэдэнэ гүш, хойто зүгтэ Мангадай хубилгаан, уулын шэнээн хара эреэн бар бии гэнэл. Гурбан нүхэдынь зарлиг болобо: энэ замби түбиин улас тэрэ барай дэргэдэ ябаха аргагүй. Тэрэниие ошоҗо диилэе.

Эрдэнитэ Ясан Шихир ахадаа, гушан баатартаа элшэ эльгээбэ. Тэдэнь булта сугларжа ерэбэ. Маниие юундэ ерэ гэбэб, ай богдомни, гэжэ Ясан Шихир айладхаба. Гэсэр хаан зарлиг табиба:

— Ай, Ясан минии, ши дуулаба гүш, хойто зүгтэ уулын шэнээн, хара эреэн бар бии гэнэ. Хуниие хоногой газарһаа үзөөд, үдын газарһаа үрэбхижэ залгина гэнэл. Тэрэнэй дэргэдэ улаан хүлтэ хүн байхагүй гэнэл. Би арбан таба хүрэтэрөө, али бүхыдэ хубилжа ябабашье, таанадтаа баатарай хүсэ харуулаагүйб, ябая,—гэбэ.

Арбан зүгэй эзэн Гэсэр хаан бэлигүүн хээр мориёо унаба, номо һаадагаа зүүбэ... Минии хойноһоо хүнэй хараастай болоһон Ясан Шихир жэгүүртэ боро мориёо уна, хуягаа үмдэ, ябая гэбэ. Ясанай хойноһоо хүнэй бүргэд болоһон Шуумарни, хүйлэн боро мориёо уна, ябая гэбэ. Шуумарай хойноһоо Бадмаринн хүбүүн Бэм Соёрса, сайн хүхэ мориёо уна, ябаарай гэбэ. Бэм Соёрсын хойноһоо хүнэй газаршан болоһон Бойдомни хүйлэн боро мориёо уна,хамаг зэр зэбэеэ аба. Минии гушан баатар шамайе дахажа, хойно хойноһоо таһарангүй ябаха. Бэм Соёрсые ши ударидаарай гэбэ. Энэ үгэ зарлиг болоод, арбан зүгэй эзэн Гэсэр хаан гушан баатараа абажа ябаба.

Ябатарнь уулын шэнээн хара эреэн барые хоногой газарһаа хаража үзэбэ. Тэрэ гү, гэжэ Гэсэр хаанай зарлиг болоходо, эрдэнитэ Ясан Шихир ахань үзэбэ. Уулын орьёл дээрэ будаг мэтэ, утаан мэтэ бадаржа байгша, тэрэ гү? Ясан Шихирни тэрэ мүн гэбэ. Гушан баатарнууд алиали гэлдэбэ. Ясан Шихир таанад дуугай ябагты, таанад үзэхэгүйт, Гэсэрэйнгээ мүрөөр ябая гэбэ. Арбан зүгэй эзэн Гэсэр хаан дугшан хатаргаба, уулын шэнээн эреэн бар үдын газарһаа тэрьедэбэ. Арбан зүгэй эзэн Гэсэр хаан бэлигүүн хээр мориёо ташуурдан даб гэбэ. Гэсэрэй хойноһоо гушан баатарнууд һубарижа ябаба.

Уулын шэнээн хара эреэн бар үдын газарһаа Гэсэр хааниие залгин алдаба. Залгин алдуулаад, барые хүсэн эрьюулжэ ошобо. Гушан баатарнуудайнгаа хүрэжэ ерэхэдэ, баатар гү, али баатар бэшэеэ һориё гэжэ бараи аманда хубилгаанаараа оробо. Ороод барай доодо хоёр һоёё хоёр хүлөөрөө гэшхэбэ, тангалайень толгойгоороо тулаба. Хоёр жабжыень хоёр тохоногоороо тулаад, ябан һууба.

Бойдон гушан баатараа абаад тэрьедэбэ. Ясан Шихир Бойдониие хараад, эй, байза, яалайш гэжэ дуудаба. Бойдон хойшоош харангүй тэрьедэжэ, ехэ уластаа хүрэхын урда, захын бэлшэртэ хүрэбэ.

Гэсэрэй хажууда үлэһэн эрдэнитэ Ясан, хүнэй бүргэд болоһон Шуумар, Бадмаринн хүбүүн Бэм Соёрса, энэ гурбан баатар үлэбэ. Ясан Шихир нүгөө хоёр баатартаа үгэ хэлэн уйлаба. Арбан зүгэй арба-хорин үндэһэтэнние таһалагша залата Гэсэр богдо мэргэн хаан минии, уулын шэнээн хара эреэн бар залгина. Муу Бойдон гушан баатараа абаад тэрьедэбэ. Одоо бидэ гурбанай тэрьедээ һаа, богдымнай хайран нэрэ яахаб? Хэдэн дошход юун гэхэб, атаата аха дүү, Шарай голой гурбан хаашуул юун гэхэб? Та хоёрни юун гэжэ һанажа байнабта гэбэ.

Тэрэ хоёрынь Ясан Шихир, шимнай мэдэ гэбэ.

Намайе мэдэ гэнэт. Оробол оро, харибал хари, та хоёрой зориг гээд, Ясан Шихир уйлажа байна, жэгүүртэ боро мориёо ташуурдан, хүрми хүрдэ нэрэтэ булад илдэеэ һуга татажа, барта даб гэхэ зуураа һанаба, арбан зүгэй эзэн Гэсэр хаан манай хубилгаан бэлэй, үхэбэ гү, али хэрбээ амиды байбалнь, эрдэнитэ махабад бэедэнь хүрэжэ болохоб гээд, хүрмэ нэрэтэ сула булад илдэеэ дүрэбэ (зүүбэ), барын арһа хүндылжэ, барын магнайн арһан дээрэһээ зүүн гараараа нособо (нюдаргалба), барай буллижа хүдэлхэдэ. барийан гараараа магнайнь арһые хуу татаба.

Тэрэнэй хойно дабшажа ороод, барай хоёр шэхэн дээрэһээ ошожо, барые хүдэлгэнгүй байба. Ясан Шихирэй ошоһон хойно нүгөө хоёр баатар һэлмэнүүдээ һуга татажа, дабхин хүсэжэ, ай-сүй ерэбэ. Гэсэр хаан барай аман дотор байжа, зарлиг болобо. Эрдэнитэ Ясамни мэдэбэб шамаяа, энэ барай арһа бү эбдэ, аргынь оложо алаа гэбэ. Толгойнь арһан 100 дуулганай гэр болохо лэ, ехэ бэеынь арһан 150 хулгай гэр болохол, Ясамни таби гэбэ. Ай, богдомни, юун гэһэн зарлиг болобо гээшэб гэжэ энеэгээд табиба.

Гэсэр хаан зүүн гараараа барай бахалуурые адхан, хэлтэлзүүлэн байжа, баруун гараараа һомошо шэл эшэтэ онобшоёо һугалжа абаад, барын бахалуурые таһа дараад гараба, барые алаба.

Ясамни уран бэлэйш, толгойнь арһанһаа гушан баатартаа дуулганай гэр зүблэн эсхэ, ехэ бэеынь арһанһаа гушан хуягай гэр зүблэн эсхэ, үлэгшыень гурбан зүүн хушуунай һайн-һайндань үгэе гээд, табиба. Гэсэр хаан барые алаад, гурбан баатараа дахуулан абаад ябаба.

Ябатараа, Ясан Шихир зарлиг болон айладхаба. Ай, богдо минии, муу Бойдон гушан баатарышни абан тэрьедэбэ, хайран нэрэшни гэбэ.

Арбан зүгэй эзэн Гэсэр хаан зарлиг болобо. Ясан Шихирни, дуугүй яба, хара багаһаа дошходые дорой-туулжа ябахадаа, Бойдоноор газаршалуулжа ябаалби. Жэшээлэбааса, Бойдон харанхы һүни хадаһан зүү эндүүгүй олохо, нимэ газарша байгаа. Тингээд зургаан зүйл хамаг амитанай хэлэ мэдэхэ нимэ мэргэн бэлэй. Дуу гарангүй яба, тэрэниие бү эшээ гэбэ. Солонь мэргэн Дабаа бэлэй гэбэ.

Арбан табан наһандаа арбан зүгэй эзэн Гэсэр хаан, гушан баатараа дахуулжа, хойто зүгэй уулын шэнээн хара эреэн бар Мангадай хубилгаанние алаһан хоёрдохи бүлэг.

Сэмжэд ГУРОБАЗАРОВА
хуушан монголһоо буряадшалба.

(«Гэсэрэй туужын» эхин бүлэгһөө хэнэг «Буряад үнэн» газетын 1992 оной мартын 19-нэй дугаарта үгтөө һэн. Автор энэ оршуулгынгаа гонорар Эгэтын дасанай барилгада, Зандан Жуу бурханай үргөөдэ инмэ адресаар дамжуулна: **Еравнинский район, Сосновоозерский АКБ счет № 70101, счет № 70102).**

ҺОНИНООР ҮНГЭРБЭ

Гэсэр—92» конкурс эмхидтэжээжэ районой эрБайшада 21 хүбүүд энэ хуушада тон эдэбтэдхэмадалсаба. Эдэнээ 24 адайнгаа ёно ан гэсэр, дуу хаһан байнолнүүдые гүйжаран ын үгын аргаар ёоргэнь гэжа, һур харнэрнүүд шаалгаар, гаһна байн үзэлгөөр хоотоэн. Ф» мүрысөөндэ (ИТАР ан хүбүүд жэнхэни буряад хубсаһаяа бүхы зүүдэлнүүдтэйнь үмдэнхэйнүүд «Октябрь» кинотеатрай тайзан дээрэ гарахадаа, нилээд һүр жабхалантайгаар харагдаба. Гадна «Абай-хан Гэсэрнүүд байхал байха» гэжэ дуун, уран шүлэгэй дэмжэлгэ доро эдэлхэдээ, һайндэрые бүришье һаа һонирхолтой болгобо.

Онсо тэмдэглэхэ зүйл гэхэдэ, мүрысөөндэ хабаадалсаһан хүн бүхэн ёно заншалаа мэдэхэ талаар нилээд һайн сэгнэлтэнүүдые абаа. Жэшээлхэдэ, бүһэтэй хүн айлшаниие яагаад угтахаб, хоёр анда нүхэд уулзахадаа, бэе бэеэ яагаад золгохоб гэһэн ойлгосонуудые эдэнэр яһала һайнаар мэдэхэ байба.

Өөһэдынгөө һүбэлгэн ухаа, сэсэн бодол, уран үгэ хэрэглэн, зониие онсо гайхуулха талаар Согто-Хангил нютагай Жаргал Базаргуруев шалгарба. Һур харбалгын, һээр шаалгын мүрысөөндэ Хойто-Агын залуу багша Цырендаша Бороев урдалба. Тэрэ илангаяа һээр шаахадаа, түсгаар арга дүрэтэй байһанаа гэршэлээ.

Аргали нютагай барилгын инженер Сэрэндоржо Жамбалов дуу дуулажа урдалба. Тэрэнэй гүйсэдхэһэн «Абай-хан Гэсэрнүүд байхал байха» гэжэ дуун суглара

Хамгин урлаг

АРАДАЙ БААТАРШАЛГЫН ГЭРШЭНҮҮД

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай hүрөөтэ жэлнүүдэй түүхэдэ орожо, улам саашалха тума эдэ жэлнүүд тухай гэршэлэн хөөрэhэн хүнүүд, зураглаhан номууд, документнүүд бүришье үнэтэй, сэнтэй, хомор, олдохоёо шухаг болоно.

Энээнhээ үндэhэлэн, дайнай үедэ хэблэгдэhэн номуудай суглуулбари онсо ашахарал татана. Энэ суглуулбари республикын Национальна библиотекэдэ хадагалагдажа байдаг. Тэс номууд— арадуудай баатаршалгын толотомо гэршэнүүд мүн.

Эдэ номууд мүнөө үеын ялагар-салагар номуудhаа илгаатай юм. Юрын боро гадартай, саарhаниньшье hайн шанартай бэшэ. Ороной түбэй хэблэлнүүдтэ, мүн Буряад-Монголой гүрэнэй хэблэлдэ гараhан номууд энэ суглуулбарида бии юм.

Дайнай эхилхэдэ, бүхы ороной арадай ажахыдал адли, совет хэблэлнүүд хүшэр байдалда ороо hэн. СССР-эй баруун болон баруун-урда хизаарнуудай фашис булимтарагшадай гарта ороходо, эндэхи хэблэлнүүд үгы хэгдээ. Гадна хэблэлэй хүдэлмэрилэгшэдэй ехэнхи хубиньь сэрэгэй албанда ошоhон байгаа. Бүрин бүтэн үлэhэн хэблэлнүүдэй хүдэлмэри сэрэгэй гуримаар хубилган шэнэлэгдээ hэн. Материальна нөөсэнүүдэй хомордоод байхада, хүдэлхэ зоной-шье үсөөн болоhон ушарта хэблэлэй гол зорилго болбол Совет Арми болон Флодые, ара талын хүдэлмэришэдые арадай нугаршагуй шэн зориг, гайхамшагта баатаршалга тухай хөөрэhэн номоор, брошюра, листовко, плакадаар хаңгалга мүн байгаа.

Түбэй томо Воениздат, Госполитиздат, Гостехиздат, Сельхозиздат гэхэ мэтэ хэблэлнүүд энэ гол зорилго бэлүүлхэ талаар горитой хубитаяа оруулhан түүхэтэй.

Гадна областьнуудай хэблэлнүүд, илангаяа дайсанда өөлэгдээгүй Хойто зүгэй, Зүүн зүгэй районуудай хэблэлнүүдэй хүдэлмэриин хэмжээн харааа байса дээшэлээ hэн. Тэдэнэй тоодо Бурмонгиз ородог байhан ааб даа.

Дайнай үеын ном хэблэлгэ абажа харахада, Советскэ Союзай арадуудай хоорондын хани барисаае, бэхижүүлгэдэ зорюулагдаhан, шунахай дайсанда шангаа сохилто үгэхые уряалhан политическэ литературта түрүү hуури өөлэлhэн байха юм.

Марксизм - ленинизмын классигуудай суглуулбаринууд, дайн тухай, социалис Эсэгэ ороноо хамгаалгын асуудалнуудта зорюулагдаhан зохёолнуудэ эдэ жэлнүүдтэ хэблэгдэhэн гээшэ. Хүн түрэлтэнэй дайсан, соёлые hандаргаан hүнөөгшэ хүсэн байhан фашизмын үнэн шарайе харуулhан номууд тон шухала удха шанартай байгаа бшуу. Фашизмын «расануудь» тухай hургаалай шуhата зэбүүн удха эдэ номууд соо тобойсо харуулагданхай. Тагнуулшад тухай, дайсанай диверсантнуудтай, Эхэ орондоо урбагшадтай тэмсэл тухай хөөрэhэн номууд олоор хэблэгдэдэг байгаа. Жэшээлхэдэ, А. Вышинскийн «Ара талада үймөө үүдхэгшэдые хайра гамгүйгөөр хэhээхэ!» гэhэн багахан брошюра тэрэ үеын иимэ шэглэлэй литературые түлөөлнэ.

1941 ондо хэблэгдэhэн энэ номой түрүүшынхеэ хэблэлhээ гарахада, М. Горький, Е. Ярославский гэгшэд үндэр сэгнэлтэ үгэhэн байха.

1941 оной август-сентябрь hарануудта Воениздат хэблэл «Улаан Армийн гарнизонно албанай Устав» гэhэн дүримүүдэй суглуулбари хэблэжэ, командирнуудта зорюулhан байна.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай түүхын толотомо үйлэ хэрэгүүдэй нэгэн болохо партизануудай хүдэлөөн тухай хөөрэhэн түрүүшын номуудай нэгэн. Ю. Жуковай «Совет партизанууд» гэжэ ном 1941 ондо «Залуу гварди» хэблэлдэ гараhан байха юм.

Дайнай түрүүшын жэлнүүдтэ совет элитэ эрдэмтэд-түүхэшэд М. В. Нечкинагай, А. М. Панкратовагай, Е. В. Тарлегэй, В. В. Мавродиной Россин түүхые шэнжэлhэн номууд хэблэгдэн гараа. Жэшээлхэдэ, профессор В. Данилевскийн Кузьма Минин Дмитрий Пожарский хоёр тухай хөөрэhэн ном, О. Литовский К. Осипов хоёрой «Александр Невский» гэжэ зүжэг, В. Пигарев ба С. Григорьевой «Суворов» гэhэн номууд. Суворов тухай С. Григорьевой түүхэтэ туужа 1942 ондо буряад хэлэн дээрэ оршуулагдаа hэн. С. Н. Голубевой «Генерал Багратион» гэжэ түүхэтэ роман («Детгиз», 1943 он), Ф. Муравинагай «Багратион» гэhэн ном (Бурмонгиз, 1944) хэблэгдэн гараа. «Госполитиздат» хэблэл 1944 ондо «Ород армийн дайшалхы түүхэhээ: ород сэрэгшэдэй шэн зориг, габьяа тухай документнүүд» гэhэн ном барлан гаргаа.

«Ородой сэрэгэй агууехэ хүтэлбэрилэгшэд», «Граждан дайнай геройнууд» гэhэн бүлэгүүдэй номууд гараhан байна.

Буряад ороной арадай ажахы мүн лэ сэрэгэй гуримаар хүдэлжэ эхилhэн байха юм. Эдэ жэлнүүдтэ Ф. А. Кудрявцевай буряад арадай дайшалхы ёhо заншалнууд тухай ном хэблэлhээ гараа hэн. П. Т. Хаптаевай «Буряад-монгол арадай түүхын хуряанты очерк» гэhэн ном Бурмонгизда 1942 ондо хэблэгдэhэн байна. Л. А. Петровой «Доржи Банзаров — түрүүшын буряад эрдэмтэ» гэжэ брошюра (1943 он). А. Тороевой үльгэрнүүдэй суглуулбари (1941 он) мүн лэ Бурмонгизда хэблэгдэhэн юм.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үедэ буряад арадай элитэ үльгэршэн А. Тороев хорото дайсание илан дарахые түүрэhэн зохёолнуудые бүтээhэн гээшэ: «Совет герой», «Партизан», «Москвае хамгаалалга», «Сталинград», «Баатар Тулаев», «Генерал Балдынов», «Армаан Дурмаан хоёр».

Дайнай hүрөөтэ жэлнүүдтэ «Гэсэр — буряад-монгол арадай гайхамшагта эпос» гэhэн ном буряад хэлэн дээрэ хэблэгдээ (Ц. Галсановай редакци доро). «Буряад-Монголой АССР-эй XX жэл» гэhэн ойн баярай суглуулбари 1943 ондо хэблэлhээ гараа бэлэй. Геолог-эрдэмтэ С. В. Обручевой «Буряад-Монголой АССР-эй Ахын аймагай ашагта малтамалнууд ба аршаан булагууд» гэhэн ном, В. А. Святогоровой «Буряад-Монголой АССР-эй хубитаяа оруулалсаhан түүхэтэй. Библиотекымнай суглуулбарида дайнай үедэ хэблэгдэhэн буряад уран зохёолшодой номууд, мүн ород зохёолшодой буряад хэлэн дээрэ оршуулагдаhан номууд Бурмонгизда хэблэгдэн гараhан байна.

Е. Н. Соровиков-Магайн «Шэнэ онтохонууд» гэhэн ном 1942 ондо хэблэгдээ. Хэмжээгээрээ багахан энэ ном соо 5 онтохон ороhон гээшэ. Жэшээлхэдэ, «Гитлерэй зүүдэн» гэжэ онтохон соо мундуу дошхон аашатай энэ дээрмэшэнэй харата доторые харуулна. Нимэ онтохонууд агитационно шухала удхатай байhан ааб даа.

Дайнда байлдаhан поэт Данри Хилтухинай шүлэгүүдэй «Эсэгэ ороной түлөө» гэжэ суглуулбарине 1942 ондо Бурмонгиз хэблээ hэн. Эндэ үгтэhэн шүлэгүүд бултадаа 1941 ондо бэшэгдэhэн гэжэ тэмдэглэгдэнхэй байгаа.

Буряад ороной поэдуд К. Брянскийн (1944 он), А. Улановай (1943 он), С. Дунаевай (1943 он) шүлэгүүд уншагшадай зүрхэ сэдьхэлые Эхэ орондоо дурлалай халуун мэдэрэлээр халаадаг, дайсадые үзэн ядахые уряалдаг байhан юм. Ц. Галсановай шүлэгүүдэй 5 суглуулбари, Ч. Цыдендамбаевай, Д. Дамдиновай, Ж. Тумуновай, Ш. Нимбуевай, Х. Намсараевай шүлэгүүд дайнай hүрөөтэ жэлнүүдтэ уншагшадай зүрхэ сэдьхэлые эзэлдэг байгаа бшуу.

Национальна библиотекын суглуулбари соо Ж. Тумуновай «Эхын захяа» (Бурмонгиз, 1942) гэhэн поэмэнь бии юм. Д. Хилтухинай шүлэгүүдэй суглуулбари «Дайнай лирикэ» гэhэн гаршагтайгаар 1943 ондо хэблэгдэhэн байгаа.

1945 ондо Ц. Галсановай «Павел Балтахинов» гэhэн поэмэ хэблэгдэжэ, олоной анхарал татаа hэн. Мүн Ч. Цыдендамбаевай «Гвардеец» гэжэ поэмэ Илалтын жэлдэ хэблэгдээ. «Дүнай баатар», «Ангууша хүбүүн» гэhэн Х. Намсараевай хүүгэдтэ зорюулагдаhан поэмэнүүд. 1941—1945 онуудта хэблэлhээ гараhан юм.

Хүүгэдтэ зорюулагдаhан номууд дайнай үедэ олоор хэблэгдээ гэжэ тэмдэглэлтэй. А. Гайдарай «Тимур ба тэрэнэй команда» гэжэ номые М. Имеленов буряад хэлэн дээрэ оршуулаад, 1943 ондо Бурмонгизда хэблүүлээ hэн. В. Василевскаягай «Һолонгэ» (1943 он) гэжэ түүжые Ч. Цыдендамбаевы буряад хэлэн дээрэ оршуулhан юм.

1941 ондо М. Горькийн «Эхэ» гэжэ роман. Л. Кассилийн «Диско» гэhэн ахалагша классуудай hурагшадта зорюулагдаhан номууд Бурмонгизда хэблэгдэhэн байгаа. Эдэ болон бусад номууд Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үеын буряад литературада горитойгоор нүлөөлөө hааб даа.

Дайнай үедэ хэблэгдэhэн номуудай суглуулбаритай танилсахаяа hанабал, Национальна библиотекын хоморой шухаг болон сэнтэй номуудай таhагта, мүн хизаар ороноо шэнжэлэлгын ба үндэhэн литературын таhагта хандахадатай болохо.

В. ЧЕМЕРИС,
Буряад Республикын Национальна библиотекын хоморой шухаг номуудай таhагые даагша.

Газарай эдеэ, саад ургуулагшадта модоной үнэhые нэмэлтэ тэжээл болгохоо гадна хорхой, шумуултай тэмсэхэ арагдаа хэрэглэхэ тухай хөөрэхэ хүсэлтэйб.

Үнэhэн хадаа кали, фосфор, түмэр, хүхэр, магни, бор, марганец, молибден гэхэ мэтэ элементнүүдээр баян юм.

Набшаhа, намаата мододой үнэhэн сөо кали ехэ байдаг. Эндэ хлор байдаггүй. Тиимэhээ үнэhые малинын, үхэр нюдэнэй, зэдэгэнын, хартаабхын болон овощнуудай хурьhэндэ холиходо ехэ аша туhатай. Эдэ ургамалнуудта хлор муу нүлөө үзүүлдэг байна бшуу.

Дүрбэлжэн метр талмайн хурьhэндэ томо 2 халбага үнэhэ хэжэрхибэлтнай, огородой эдеэн түргөөр эдеэшэхэ, элдэб үбшэнүүдтэ даб гэhээр дайрагдахагүй. Номидорой болон үгэрсын үрэhые үнэhэ хэжэ худхаhан үhан соо байлгабал, үбшэндэ абтахагүй, мүн ургасаньше 5—10 процентээр дээшэлдэг юм. Хахад литр үhанда томо 1 халбага үнэhэ хэжэ, сүүдхын туршада байлгаха үедөө саг үргэлжэ худхаха хэрэгтэй. Һүүлээрнь энэ үhан соогоо үрэhэтэй туулмагаа хэжэ, 3 час соо байлгадаг юм. Удаань үрэhэеэ сэбэр үhаар зайлаад, дулаан газарта байлгаха хэрэгтэй. Тиигэхэдээ сүүдхын туршада 2—3 дахин үhан соо шиихаха шухала.

Газарай эдеэ тарихадаа, хурьhэ руугаа, хонхосог бүхэн соонь томо 2 халбага үнэhэ хэжэ, газартай худхадаг юм.

Удаань ургамалай ургаха үедэ хурьhэндэнь тэрэнние оруулжа байха хэрэгтэй. Огородой эдеэндэ 1 дүрбэлжэн метр газарта 30—50 грамм, үрэ жэмэстэ hөөгүүдэй хурьhэндэ —100—150 грамм үнэhэ оруулагдаха юм.

Үнэhэнэй аша үрые дээшэлүүлхын тула тэрэнние торфтой гү, али шэбхэтэй холижо, нэмэлтэ гэжээл болгохедо hайн. Жэшээлбэл, 1 хүнэг иимэ холимол тэжээлэй 1 хубинь үнэhэн, 4 хубинь шиигтэй, нойтон торф хэндэ 10—15 грамм үнэhэн ородог. 2-дохиёо, 3-дахяа иимэ холимол хэрэглэхэдээ, 5—7 грамм үнэhэ абадаг. Үхэр нюдэнэй, крыковнигой, үгэрсын сагаан шүүдэртэй, мүн бусад үбшэнүүдтэй, хорхой шумуулнуудтай тэмсэхын тула хахад литр үhан соо 300 грамм сэбэрлэгдэhэн үнэhэ хэжэ, 30 минутын туршада бусалгаад, 24 час соо байлгаhанай hүүлээр 10 литр үhа нэмэжэ, hөөгүүд, набша намаа дээгүүр сүршэдэг юм.

Набша, намаада hайнаар няалдахынь тула үнэhэнэй холисодо 40 грамм мылэ нэмэдэг. Мылэеэ урид халаажа, шэнгэн болгоод, үнэhэнэй холимолтой худхахат. Үдэшэндөө, аалин намдуу байхада, сүршэбэл таатай. Үнэhэнэй холимол hарадаа 2 дахин оруулха хэрэгтэй.

Л. МУНГАЛОВА,
агроном.

Зуhаландаа газарай эдеэ ургуулагшадта

ҮНЭhЭН—НЭМЭЛТЭ ТЭЖЭЭЛ

Спорт — Спорт — Спорт — Спорт

БЭЛИГТЭЙ ШАТАРШАНАЙ ТҮРЭhЭН ҮДЭРТЭ

Республикын чемпион ябаhан Бадма Амбаевай түрэhөөр 50 жэлэйнь дурасхаалда зорюулагдаhан шатарай фестиваль байгша оной июнийн 11—14-нэй үдэрнүүдтэ Түнхэнэй аймагай Аршаан hуурида үнгэргэгдэбэ. Аха дүү Монголой, Усть-Ордагай, Агын автономито округуудай болон манай республикын шатаршад хабаадаа.

* *

Бадма Амбаев Түнхэнэй аймагай Галба hуурида түрэhэн байна. Республикын 1-дэхи интернат hургуулида hуража ябахадаа, шатар наадажа эхилээ hэн. Тиихэдээ 1950—1960 онуудай туршада Улаан-Удэ хотын эрэшүүлэй дунда үнгэргэгдэдэг нааданнуудта түрүү hуринуудай нэгые эзэлжэ гарадаг болоhон юм. Удаадахи жэлнүүдтэнь республикын түрүү hуури эзэлхын түлөө мүрысөөнүүдтэ шадамар бэрхээр наадажа, эрхим шатаршадай тоодо ороhон юм. Тинхэдэ дээдэ hургуулинуудай дунда Россин Федерацийн түрүү hуури эзэлхын түлөө Челябинск хотодо үнгэргэдэhэн мүрысөөндэ Буряадай хүдөө ажахын институдай командын гэшүүн Бадма Амбаев бэрхээр наадажа, командаяа хоёрдохи hуурида гаргалсажа ерээ hэн. Мүн «Спартак» бүлгэмэй шатаршад, Алас-Дурна зүгэй түрүү hуури эзэлхын түлөө наадандa республикын суглуулагдамал командa зонын чемпион болоо hэн. Б. Амбаев өөрынгөө хюлгэ дээрэ hайн наада харуулжа, түрүү hуури эзэлээ бэлэй.

1963 ондо хүдөөгэй шатаршадай дунда республикын чемпионой нэрэ зэргэдэ хүртэхын түлөө үнэргэгдэhэн мүрысөөндэ тэрэ эрхимлэжэ гараhан байгаа. Спортын мастерта кандидат боложо үрдиhэн Бадма Амбаев 1964 оной зун гэнэ усалда ороожо. сагhаа урид наhа бараhан байгаа.

* * *

Республикын болон Түнхэнэй аймагай шатар наадандa дуратайшуулай тэрэнэй дурасхаалда мүрысөө үнгэргэхэ гэжэ шидэhэннинь hайшаалгай.

Фестивальда республикын 7 чемпион, мастерта 9 кандидат хабаадаа. Швейцарийн гуримаар эмхидхэгдэhэн мүрысөөндэ шатаршад 9—9 уулзалга хэбэ. Мүнөө жэлэй республикын чемпион Тимур Иванов, Челябинскын бэеын тамирай институдай шатарай отделени дүүргэhэн Валентин Захаров гэгшэд hайн бэлэдхэлтэй байhаа харуулаа. Түрүүшын 4 наадандa дүрбэн очко абаад, тэдэнэр 5-дахи турта хоорондоо тэмсэбэ. Чемпион түгэс бэлэдхэлтэй, зориг шидэнги байhанаа харуулаа. hүүлээрнь 6-дахи наадандa Тимур Иванов Ивалгын бэрхэ шатаршан Баяр Будацыреновые илаба. 7-дохи наадандa манай республикын хэдэн дахин чемпион Баяр Митыповтэй уулзахадаа илагдабашье, түрүү hуурияа алдабагүй. 8-дахи наадандa А. Раднаевые илажа, hүүлшын турта республикын эрхим шатаршадай нэгэн С. Намжиловтай ана-мана тулалдажа тэнсээд, түрүү hуури эзэлбэ. Тэрээндэ 2000 түхэригэй шан барюулагдаа.

hаяхан шатараар уласхоорондын мастерай балл абаhан Сокто Намжилов хэр тэмсээ хаб? 1—2-дохи наадануудта Слюдянкын шатаршан Добровольскийе, Шэтын Ж. Жабановые илаба. 4-дахи наадандa Ивалгын залуу шатаршан Ч. Бальжиевтай уулзахадаа, шүүгдэhэн байха юм. Удаань В. Андреевые, В. Агафоновые, шатарай ветеран Б. Мункоевые, хүүгэдэй спортын 8-дахи hургуулинн тренер В. Захаровые пүүгээ. Тиигэжэ hуурияа яhала бэхижүүлбэ. 8-дахи наадандa Б. Митыповтэй уулзахадаа, ана-мана тулалдаба. Энэ уулзалга тэнсэлгээр дүүрээ hэн. 9 очкоhоо долоое абажа, Б. Митыновые хүсэжэрхёо.

3-дахи наадандa Б. Митыпов Слюдянкын бэрхэ шатаршан М. Пашковскийтэй эхиниhээ яhала hайнаар тэмсэжэ байтараа, сагынь дуталдажа, шүүгдэhэнэ мэдэрээ бэлэй. Энээнэй hүүлээр бэрхэ шатаршад Б. Топтоевые, В. Холхоевые, Ч. Бальжиевые, мүн республикын чемпион Т. Ивановые хойно хойноhоонь илаба. Удаань 8—9-дэхи наадануудта С. Намжилов Б. Будацыренов хоёртой тэнсээ. Баяр Митыпов Сокто Намжилов хоёр 7—7 очко абаад, 2-дохи, 3-дахи hууринуудые эзэлжэ, тус тустаа 1800—1500 түхэригэй мүнгэн шанда хүртэбэ. 4-дэхиhээ 10-дахи хүрэтэр hууринуудые эзэлhэн шатаршад В. Агафонов, В. Холхоев, В. Захаров, Ч. Бальжиев, М. Пашковский, А. Раднаев тус тустаа 500 түхэригөөр шагнагдаа. Ветерануудай дунда буурашагүй хүсэл зоригтой Базаржаб Сампилов hайн үрэ дүн харуулаа hэн.

Энэ фестивалие эмхидхэhэн хүнүүд тухай тогтожо хэлээгүйдэ аргагүй. Хүшэр хүндэ мүнөөнэй сагта аймагай шатаршадай федерацийе хүтэлбэрилэгшэ Валерий Холхоев, Евгений Шабаков гэгшэд нилээд ехэ ажал ябуулhан байна. Гадна аймагай колхоз, совхозуудай болон предприятинуудай энэ хэргые дэмжэжэ, тэдхэмжэ үзүүлhэниньь баясамаар. Минии hанахада, Ураалай, Зүүн Сибириин болон Алас-Дурна зүгэй зонын чемпион байhан республикынай түрүүшын эхэнэр шатаршадай нэгэн Долгор Ринчиновагай дурасхаалда зорюулагдаhан мүрысөө Сэлэнгын аймагта үнгэргэжэ боломоорха. Нимэ мүрысөө эмхидхэхэ тухай Сэлэнгын аймагай гулваа М. Д. Ангархаевтай хөөрэлдөө hэмди. Тус мүрысөө hайнаар эмхидхэжэ, зангшалта болгоо hаа, республика дотор шатарай хүүгжэлтэдэ, эдир шатаршадые hургаh hорилгодо схэ hэмэри боложо үгэхэ гэжэ найдагдана.

Д. ГАРМАЕВА.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Бадма Амбаев.

Авторай фото.

Нютаг нютагай hонин

ШЭНЭ ПАРКЫН НЭЭГДЭХЭДЭ...

Мухар-Шэбэр тосхондо соёлой ба амаралтын парк hаяхан нээгдэбэ. Шэнэ парк нээлгын баяр ёнололдо аймагай уран hайханай бүлгэмүүдэй коллективүүдэй түгэсхэлэй концерт болсо. Калиновкын Соёлой байшангай уран hайханай бүлгэмэйхид нэгэдэхи hуурида гараба. Тэдэнэртэ 500 түхэригэй шан барюулагдаа. Хоёрдохи hуурида — Шаралдайн соёлой байшангай, гурбадахида—Түгнын соёлой байшангай уран hайханай бүлгэмэйхид гараhан байна.

Тиихэдэ уран hайханай бүлгэмүүдэй дуушад Владислав Иванович болон Валентина Сазоновна Щукарєвтон Полина Сазоновна Каримова (Мухар-Шэбэр), Ольга Шаповалова (Түгнэ), Сультим Дамбиев (Харгаhата), Нина Григорьевна Заманстчук (Шаралдай) гэгшэдтэ мүн лэ мүнгэн шан барюулагдаба.

В. РАДНАЕВ.

БУЯН ҮЙЛЭДЭЛГЫН ЖАСАДА

Ацула тосхоной ветерануудай эмхиин буян үйлэдэлгын жасада мүнгэн оруулагдаhаар. «Сэлэнгын» бага предприятии дүрбэ мянган түхэриг дамжуулаа. Үшөө нэгэ бага предприятиин директор В. Н. Викошин өөрынгөө гэр бүлын зүгhөө 1 мянган түхэриг оруулаа. Совхозой ветеран, пенсионер И. Жамсаранов 800 түхэриг, хүдөөгэй клубай коллектив 500 түхэриг тус жасада дамжуулба.

(«Сэлэнгэ» hонин)

ОРТОНОЙ АЖАБАЙДАЛ ШЭНЖЭЛХЭНЬ

Американ эрдэмтэ, профессор Гейл Фондал Буряад орондо hарын туршада хүдэлхэсэ ерэнхэй. «Ортоной газар эдлэхэ ёно гуримай хубилалта» гэhэн темэ тэрэнэй шудалха гол асуудал мүн болоно.

Байгаалиин нөөсэ баялигуудые бодомжотойгоор хэрэглэлгын Байгалай институдай эрдэмтэдтэй хамта Баунтын болон Хойто-Байгалай районуудта ажаhуудаг ортоной байра байдалые тэрэ шэнжэлхэ юм. Нимэ шэглэлэй ажал удаан болзорой ааб даа.

Г. Фондал шэнжэлгэ хэхэ үедөө ортоной заншалта hалбаринуудые hэргээхэ талаар хэмжээнүүдые буряад эрдэмтэдтэй зүбшэн хэлсэхээр хараална.

О. ДОНДОКОВА.

ТОБШОХОНООР...

ФУТБОЛ.

Клубай командануудай дунда футболоор республикын түрүү hуури эзэлхын түлөө мүрысөөн үргэлжэлhөөр. Буряад ороной түрүү hуури эзэлхын түлөө 42-дохи мүрысөөн хэдэн бүлэгөөр үнгэргэгдэжэ байна. Нэгэдэхи бүлэгтэ эгээл hорилго hайнтай командануд хабаадана.

Долоодохи, наймадахи турай наадануудь яhала hонирхолтойгоор үнгэрөө гэжэ абаhаар тэмдэглэлтэй. Наадан-hаа наадандa тэмсэл улам шангадана. ЛВРЗ-гэй спортын клубай футболистнууд авнационно үйлэдбэриин нэгэдэлэй командатай уулзахадаа 2:1 тоотойгоор шүүhэн аад, «Импульстэй» наадахадаа, 1:3 тоотойгоор булигдашоо. Транспортын «Локомотив» Гусиноозерскын «Шахтертой» 1:1 тоотойгоор тэнсэбэ.

Шэлэй заводой «Стекольщик» прибор бүтээлгын нэгэдэлэй «Торпедые» 2:1 тоотойгоор илаба. «Импульс» Закаменск хотын «Металлургые» 3:0, Улаан-Удын мяханай комбинадай «Пищевик» команда «Электромашина» заводой футболистнуудые 4:2 тоотойгоор шүүhэн байха юм.

«Мотор» ЛВРЗ-гэй спортын клубай футболистнуудтай уулзахадаа, 2:1 тоотойгоор шүүгээ. Эндэ «Мотор» добтологшо Александр Фильшин оисо шалгаржа, нүгөедынгөө ворота руу хоёр бүмбэгэ сохижо оруулhан байха юм. «Импульс» «Электромашина» командые 4:0 тоотойгоор шүүгээ. «Забайкалец» «Торпедэтэй» 0:0 тоотойгоор тэнсээ.

Тиигэжэ найман наадандaй hүүлээр «Мотор» команда 15 очкотойгоор түрүү hуури эзэлжэ ябана.

* * *

Нэгэдэхи лигын командануудай дунда Россин түрүү hуури эзэлхын түлөө мүрысөөнэй эзэлжээтэ турта Улаан-Удын «Сэлэнгэ» Сахалинай областийн Холмск хотын футболистнуудтай өөhэдынгөө талмай дээрэ наадаха ёнотой hэн. Гэбэшье Холмск хотын «Сахалин» командын футболистнуудаи ерэжэ шадаагүй дээрэhээ наадан болобогүй. Тиин Россин футболой федерацийн шиидхэбэрөөр манай командада илалта олгогдоо—3:0. Тиигэжэ Улаан-Удын футболистнууд 10 очкотой болоод, наймадахи hуурида гараба.

БАРИЛДААН. Улаан-Удын ЛВРЗ-гэй спортын клубай дэргэдэ тренернүүд Цыденжаб Гулгенов, Александр Герасимов гэгшэдэй хүтэлбэри доро өхэнэрнүүд дүрэ буляалдалгын барилдаагаар hорилго хэжэ эхилhэнhээнь хойшо дүрбэн жэл үнгэрбэ. Энэ үе соо Буряад ороной өхэнэрнүүд яhала ехэ амжалта түйлаа. Жэшээнь, Ангелина Ванзатова, Раджана Доржиева, Людмила Мезенцева болон бусад дүрэ буляалдалгын барилдаагаар СССР-эй ба СНГ-гэй түрүү hуури эзэлхын түлөө мүрысөөнүүдтэ шанда хүртэhэн байха юм. Тиин мүнөө Раджана Доржиева энэ жэлэй сентябрь hарада Парижда болохо дэлхэйн түрүү hуури эзэлхын түлөө мүрысөөндэ хабаадахаар СНГ-гэй суглуулагдамал командын бүридэлдэ кандидадаар оруулагдаад, hорилго хэжэ байна.

Б-М. ЖИГЖИТОВ.

БУРЯТИЯ
мүнөөдэрэй номерто

Үглөөдэр юугээ эдихэбибди? «Огород дээрэхи мүнөөнэй хэрэгүүд ямар бэ?»—Е. Чернышовой статья.

«Түрэл институдтаа мянлион түхэриг бэлэглэбэ» — мэдээсэл.

«Англиин олзо эрхилэгшэд Ахада»— К. Тулуевай мэдээсэл.

«Олзоборилгын ажал хэрэгүүдые эрхилэн...» — А. Бутухановай интервью.

«Хүгжэлтын замууд хаагуур шэглүүлэгдэнхэйб?» — Э. Дамбиевай статья.

«Бодото эзэн дэлгүүрэй харилсаанай үедэ»— С. Баяндуев А. Капустин хоёрой статья.

«Хиагта хотын түрүүшын дэбтэр»—Л. Стрельцовагай статья.

«Олон үеын гүйгөөшэд нэгэдэгты!» — А. Климовэй статья.

«Сагай уларилhаа хохидонгүйгөөр...» — С. Бухаевай тоосоон.

Редактор
Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.
РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ:
ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б-М. Ж. (харюусалгата секретарь), НИМАЕВ П. Н. (редакторай орлогшо). РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), ТОКТОХОЕВА В. Э., ЦЫРЕНДЫЛЫКОВ Б. Ц.

Эмхидхэн байгуулагшад — Буряад Республикын Верховно Совет, Буряад Республикын Министрнүүдэй Совет, Бүгэдэ буряадуудай үндэhэн соёлой эблэл болон редакцинн ажалша коллектив.

Манай адрес:
670000, Улаан-Удэ, Калинин даришвилийн үйлсэ, 23. «Буряад үнэн» газетын редакци.

Редакциин телефонууд: редакторай—2-50-96, приемный — 2-54-54, редакторай орлогшоной — 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретариин—2-50-52. секретариадай—2-66-76, таhагууд: советтэй хүдэлмэриин ба иниитын эмхинүүдэй —2-34-05 (даагшань). 2-61-35, 2-56-23. социально-экономическа — 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-67-81. 2-61-35. соёлой эрдэмэй болон hургуулинуудай—2-60-21 (даагшань), 2-57-63; 2-67-81 олониитын хүдэлмэриин ба мэдээсэлэй—2-54-93 (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын—2-60-91; коммерческэ—2-35-84; корректорнуудэй—2-33-61. хэблэлдэ бэлдэгшэдэй (выпускающинуудай)—2-35-95, манай корреспондентнууд: Баргажанда—91-1-44, Закаменскда—31-61. Агинскда—3-45-94.
Буряад Республикын Министрнүүдэй Советэй хэблэлэй телефонууд: директор—2-49-94, бухгалтери—2-54-54, вахта —2-56-62.

Газета жэлдээ 260 дахин гараха.
Хэблэлэй 2 хуудаhан эмжээтэй.
Газетын индекс 50904. Тираж 7 500.
Хэблэлдэ түшаагдаhан саг: 23.25.

Буряад Республикын Хэблэлэй ба олониде мэдээсэлгын министерствын республиканска типографида газета барлагдан хэблэгдэбэ.
Директорэйнь телефон 2-40-45.